

ՔԿԵՄՈ ԶԱՐԹԼԻՈՒՄ ԲՆԱԿՎՈՂ ԿՐԱՍՏԱՆԻ
ԱՂՐԲԵԶԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՀԱՇՄԱՆԴԱՄՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՆԵՅՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՓՈՐՁԸ

Սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմների
հասանելիություն

SOCIAL
JUSTICE
CENTER

**Քվեմո Քարթլիում բնակվող Վրաստանի ադրբեջանական
համայնքի հաշմանդամություն ունեցող անձանց փորձը**

Սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմների հասանելիություն

Սոցիալական արդարության կենտրոն

Թբիլիսի, 2022

Բովանդակություն

Ներածություն.....	4
1. Էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչ հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասանելիությունը ծառայություններին - հիմնական չափանիշներ	7
1.1. Միջազգային չափանիշների ակնարկ	8
1.2. Համապատասխան ազգային չափանիշներ	15
2. Հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասանելիությունը ծառայություններին - ընդհանուր համատեքստ	21
3. Էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հասանելիությունը ծառայություններին - մարտահրավերներ Քվեմո Քարթլիում	24
3.1.1 Համապատասխան վիճակագրական տվյալների բացակայություն	25
3.1.2 Պետության լեզվական քաղաքականությունը	28
3.1.3. Իրազեկվածության պակաս և համայնքի մասնակցության բացակայություն	31
3.2. Կենտրոնական մակարդակում առկա մեխանիզմների հասանելիություն - հիմնական միտումներ	36
3.2.1. Հաշմանդամություն ունեցող անձի կարգավիճակի շնորհում – գործընթացում առկա մարտահրավերներ.....	36
3.2.2. Հասանելիություն սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի ծրագրերին	39
3.2.3. Զբաղվածության խթանման միջոցառումների հասանելիություն	43
Եզրակացություն և հիմնական բացահայտումներ	46
Ռեկոմենդացիաներ	51

Ներածություն

Վրաստանում գոյություն ունեցող սոցիալական պաշտպանության համակարգը տարիներ շարունակ չափազանց թերի է եղել և չի կարողանում ապահովել մի շարք խմբերի ներառումը և նրանց իրական հզորացումը, աղքատության վերացումն ու կանխարգելումը: Պետության անգործության պատճառով սոցիալ-տնտեսական խոցելի բնակչության առջև ծառայած համակարգային մարտահրավերները մնում են անփոփոխ և պահանջում են կառավարության անհապաղ արձագանքը:

Սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձախողումները առավել սուր են ազդում մեկ կամ մի քանի խնդիր ունեցող մարդկանց վրա: Նրանք ապրում են պետության լիակատար կամ մասնակի անտեսման պայմաններում և ամեն օր ստիպված են դիմակայել այնպիսի մարտահրավերների, ինչպիսիք են ծառայությունների աշխարհագրական, ֆինանսական, ֆիզիկական հասանելիությունը, ծառայության որակը, ծառայության անբավարարությունը, ծառայության պլանավորման կամ իրականացման գործում առանձին խմբերի կարիքների անտեսումը և այլն:

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալ-տնտեսական խոցելիությունը և համապատասխան ծառայություններին նրանց հասանելիությունը սուր խնդիր է ինչպես Վրաստանում, այնպես էլ ամբողջ աշխարհում:¹ Աշխարհի շատ երկրներ կիրառում են սոցիալական քաղաքականության միջոցներ՝ ուղղված այս խմբի ներկայացուցիչների կարիքները բացահայտելուն և համապատասխան աջակցության ծառայություններ ստեղծելուն և/կամ զարգացնելուն՝ նպատակ ունենալով վերացնել անհավասարությունը, որն առկա է հաշմանդամություն ունեցող անձանց և հասարակության մնացած մասի միջև:²

Մյուս կողմից, էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչները, նույնիսկ առանց խոցելիության լրացուցիչ նշանների, սոցիալական հիերարխիայում մնում են օտարներ՝ հասարակությունից ամենաօտարացված և անտեսված խմբերից մեկը:³ Խտրական օրենքների, քաղաքականության և պրակտիկայի պատճառով նրանք հաճախ զրկված են հիմնական սերվիսներից և ծառայություններից, զրկված են մի շարք իրավունքների և ազատությունների լիարժեք և անխոչընդոտ օգտվելուց և հատկապես խոցելի են աղքատության հանդեպ:⁴ Սակայն, կարևոր է, որ էթնիկ փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովման վերաբերյալ դիսկուրսը դուրս գա խտրականության արգելքի սկզբունքից և ներառի արդյունավետ քաղաքական և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ, ներառյալ դրական գործողությունները, միջոցառումներ՝ ուղղված երկակի կամ

¹ Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, A/63/274, 2008, Պարա. 40.

² Sté u, օրինակ Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, A/70/297, 2015.

³ Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, Arjun Sengupta, E/CN.4/2005/49, 2005, Պարա. 14; Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, Arjun Sengupta, A/HRC/7/15, 2008, Պարա. 28.

⁴ Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, A/63/274, 2008, Պարա. 20, 31; OHCHR, Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights, 2012, Էջ 3:

բազմակի խոցելիություն ունեցող անձանց պաշտպանությանը, ինչպես նաև, էթնիկ փոքրամասնությունների խորհրդատվական և մասնակցային մեխանիզմներն ու գործընթացները:⁵

Սոցիալական քաղաքականության ձախողումները ավելի լուրջ ազդեցություն ունեն երկակի կամ բազմակի խոցելիություն ունեցող հաշմանդամների վրա, ներառյալ էթնիկ փոքրամասնությունները ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց:⁶ Նրանց համար ծառայությունների հասանելիության խնդիրներն էլ ավելի ակնհայտ են դառնում կենտրոնական իշխանության հետ կապված, որը, ի տարբերություն մունիցիպալիտետների, ավելի քիչ կապեր ունի բնակչության հետ, և նրանց կարիքների մասին գիտելիքների մակարդակը համեմատաբար ցածր է:

Ելնելով վերը նշված մարտահրավերներից՝ այս հետազոտության նպատակն է բացահայտել ազգային փոքրամասնություն հանդիսացող հաշմանդամություն ունեցող անձանց հիմնական մարտահրավերները՝ սոցիալական պաշտպանության և անկախ կենսագործունեության մեխանիզմների հասանելիության առումով՝ կենտրոնական կառավարության մակարդակով, և պատրաստել համապատասխան առաջարկություններ: Այս ոլորտում պետական քաղաքականությունը գնահատելու և առկա ձախողումները արդյունավետորեն բացահայտելու համար հետազոտության տարածքը սեղմվեց և կենտրոնացավ Քվեմո Քարթլիում բնակվող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց վրա: Այնուամենայնիվ, առկա խնդիրները, հաշվի առնելով դրանց համակարգային և բարդ բնույթը, արդիական են նաև Վրաստանում ապրող այլ ազգային փոքրամասնությունների դեպքում:

Սոցիալական արդարության կենտրոնը հույս է հայտնում, որ հետազոտության արդյունքում բացահայտված մարտահրավերները հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքին, էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին և նրանց իրավունքների շուրջ աշխատող կազմակերպություններին հնարավորություն կտան փաստաբանությունն այլ ուղղությամբ իրականացնել: Դրա հետ մեկտեղ, հաշվի առնելով բացահայտված խնդիրների բովանդակությունն ու մասշտաբները, կոչ ենք անում պետական գերատեսչություններին ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ՝ հնարավորինս սեղմ ժամկետներում դրանք վերացնելու համար:

Մեթոդաբանություն

⁵ Report of the Independent Expert on Minority Issues, A/67/293, 2012, Պարա. 14.

⁶ Report of the independent expert on minority issues, Gay McDougall, A/HRC/13/23, 2010, Պարա. 56.

Հետազոտությունն ուսումնասիրել է Քվեմո Քարթլիում բնակվող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասանելիությունը կենտրոնական կառավարության մակարդակում առկա հետևյալ մեխանիզմներին.

- Հաշմանդամի կարգավիճակ տալու ընթացակարգերը,
- Սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագիրը և դրանում առկա ծառայությունները,
- Զբաղվածության խթանման պետական ծրագիրը և դրանում առկա ծառայությունները:

Հետազոտության ընթացքում սահմանված հարցերը ուսումնասիրելու համար օգտագործել ենք հետևյալ մեթոդները.

- Գրասենյակային հետազոտություն, որը ներառում էր միջազգային չափանիշների և Վրաստանի համատեքստի վերլուծություն՝ միջազգային իրավական փաստաթղթերի (և «կոշտ» և «փափուկ» իրավունքի նորմերի), տեղական օրենսդրության, քաղաքականության փաստաթղթերի, ծառայությունների բովանդակության, երկրորդական աղբյուրների ուսումնասիրության միջոցով: Գրասենյակային հետազոտության շրջանակներում վերլուծվել է նաև Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության կողմից կազմակերպությանը տրամադրված հանրային տեղեկությունը:
- Անհատական հարցազրույցներ խնդրի ուղղությամբ աշխատող գերատեսչությունների ներկայացուցիչների, մասնավորապես՝ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության, ինչպես նաև Վրաստանի հանրային պաշտպանի գրասենյակի ներկայացուցչի հետ,
- Ֆոկուս խումբ Քվեմո Քարթլիի տարածաշրջանում աշխատող սոցիալական աշխատողների հետ, ովքեր ունեն հաշմանդամների, ներառյալ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչ հաշմանդամների հետ աշխատելու փորձ: Ելնելով հետազոտության նպատակներից՝ հարցազրույցում ներառվել են այն սոցիալական աշխատողները, ովքեր աշխատում են կենտրոնական կառավարության մակարդակով, մասնավորապես՝ Պետական խնամքի և թրաֆիքինգի գոհերի, տուժածների աջակցության գործակալությունում: Ընդհանուր առմամբ, մենք հարցազրույց ենք անցկացրել 6 սոցիալական աշխատողի հետ,
- Ֆոկուս խմբեր Քվեմո Քարթլիում բնակվող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամների, ինչպես նաև նրանց ընտանիքի անդամների հետ: Հետազոտության շրջանակներում մենք հարցազրույց ենք վերցրել Մառնեուլիի, Բոլնիսիի և Դմանիսիի մունիցիպալիտետներում բնակվող 16 մարդկանցից:

Ելնելով հետազոտության կիզակետից՝ տվյալ գործընթացում գնահատվել է միայն ծառայությունների հասանելիությունը, սակայն հաշմանդամների համայնքի հետ անցկացված

անհատական հարցազրույցների և ֆոկուս խմբերի, ինչպես նաև Սոցիալական արդարության կենտրոնի կողմից տարիների ընթացքում իրականացված բազմաթիվ ուսումնասիրությունների հիման վրա, հստակ երևում է այն լրացուցիչ բացերը, որոնք առկա են կենտրոնական կամ մունիցիպալ մակարդակներում ծառայությունների բովանդակության և առաջարկի հետ, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն տասնյակ հազարավոր մարդկանց բարեկեցության և անկախ կյանքի բարելավման համար:

1. Էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչ հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասանելիությունը ծառայություններին - հիմնական չափանիշներ

Էթնիկ փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձինք, հաշվի առնելով նրանց երկակի կամ բազմակի խոցելիությունը, աշխարհի ամենաանտեսանելի և խտրականության ենթարկված խմբերից են: Սոցիալական պիտակավորում, օտարացում, ծառայությունների ավելի քիչ հասանելիություն. սրանք այն մարտահրավերներից միայն մի քանիսն են, որոնց նրանք բախվում են ամեն օր: Իրավունքների իրացման խնդիրները հատկապես բացասաբար են անդրադառնում նրանց սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա: Մի շարք միջազգային մեխանիզմներ ցույց են տալիս, որ էթնիկ փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց և նրանց ընտանիքների համար աղքատության մեջ ապրելու ռիսկերը, ինչպես նաև ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական խոցելիությունը բարձր են,⁷ ինչը անհրաժեշտ է դարձնում սոցիալական պաշտպանությանն արձագանքող արդար և ներառական սոցիալական քաղաքականություն ապահովելը, որը կպատասխանի սոցիալական պաշտպանության ձախողումներին և ծրագրերը կհարմարեցնի մարդկանց անհատական կարիքներին:⁸

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար տարբեր տեսակի ծառայությունների հասանելիության ոլորտում կան մի շարք համապատասխան միջազգային ստանդարտներ, որոնք մանրամասն նկարագրում են ծառայությունների հասանելիության կարևորությունը (ներառյալ **լեզվական**, աշխարհագրական, ֆինանսական և ֆիզիկական հասանելիությունը) և պետության պարտավորությունները: Բացի այդ, միջազգային չափանիշները հստակ մատնանշում են մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոտեցումները հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ ցանկացած տեսակի քաղաքականության ձևավորման կամ իրականացման գործընթացում: Նման մոտեցումը, ի թիվս այլ սկզբունքների, ներառում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց երկակի կամ բազմակի խոցելիությունը և օրենսդրության, քաղաքականության կամ պրակտիկայի մեջ տարբեր խմբերի կարիքների արտացոլումը:⁹

⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Kenya, CRPD/C/KEN/CO/1, 2015, Պարա. 49; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Slovakia, CRPD/C/SVK/CO/1, 2016.

⁸ Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, Magdalena Sepúlveda Carmona, Mission to Viet Nam, A/HRC/17/34/Add.1, 2011, Պարա. 101.

⁹ **Տե՛ս**. Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, A/HRC/34/58, 2016.

1.1. Միջազգային չափանիշների ակնարկ

Միջազգային մի քանի կարևոր չափանիշներ վերաբերում են էթնիկ փոքրամասնություններ կայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ծառայությունների անարգել հասանելիության խնդիրներին, որոնք բացատրում են այս ուղղությամբ պետության պարտավորությունների բովանդակությունն ու բնույթը: Դրանց թվում են Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիան: Հաշմանդամություն ունեցող անձանց և էթնիկ փոքրամասնություններին վերաբերող մի շարք էական չափորոշիչներ ներառված են ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման նպատակներում և 2030 թվականի օրակարգում, որոնք մատնանշում են բոլոր մարդկանց սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական ներգրավվածությունը հզորացնելու և խթանելու անհրաժեշտությունը՝ անկախ նրանց պատկանելությունից, ներառյալ հաշմանդամություն, էթնիկ պատկանելություն, ծագում, կրոն կամ տնտեսական կարգավիճակ:¹⁰

Այս ոլորտում ամենակարևոր չափանիշը սահմանվել է Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով: Փաստաթուղթը չի ներառում էթնիկ փոքրամասնությունները ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերաբերյալ առանձին դրույթներ, թեև նախաբանը նշում է անհանգստացնող դժվարությունները և խտրականությունը, որին բախվում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքը տարբեր պատկանելության, ներառյալ էթնիկ ծագման պատճառով: Կոնվենցիայի հետ մեկտեղ, միջազգային մակարդակով տարբեր փաստաթղթեր և մեխանիզմներ ուշադրություն են հրավիրում նաև բազմակողմանի խտրականության և խաչմերուկային ճնշման վրա, որոնց բախվում են հաշմանդամություն ունեցող էթնիկ փոքրամասնությունները, և կոչ են անում պետություններին ընդունել համապատասխան օրենսդրական և քաղաքական միջոցներ այս խնդրի լուծման համար և ապահովելու, որ նրանք ուրիշների հետ հավասարապես օգտվեն ցանկացած իրավունքներից և ազատություններից:¹¹ Կարևոր է նշել, որ միջսեկցիոն խտրականության մասին խոսելիս միջազգային մեխանիզմները հատկապես առանձնացնում են էթնիկ փոքրամասնությունները ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող կանանց և երեխաներին՝ որպես պետության կողմից ամենաանտեսված և խոցելի խմբերից մեկը, որի համար անհրաժեշտ է արդյունավետ միջոցառումներ իրականացնել:¹²

¹⁰ 2030 Agenda for Sustainable Development, Target 10.2, <https://bit.ly/3DVS2kD>.

¹¹ Օրինակ, Տե՛ս. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Poland, CRPD/C/POL/CO/1, 2018, Պարա. 8; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Turkey, CRPD/C/TUR/CO/1, 2019, Պարա. 12.

¹² Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 3 (2016) on women and girls with disabilities, CRPD/C/GC/3, 2016, Պարա. 4; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of the Philippines, CRPD/C/PHL/CO/1, 2018, Պարա. 17.

- Ծառայությունների հասանելիության ապահովում

Պետությունների կողմից կան բազմաթիվ միջոցառումներ, որոնք պետք է իրականացնեն հաշմանդամների, այդ թվում՝ էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամների, հասարակության մնացած մասի հասարակական կյանքում հավասար մասնակցության, ինչպես նաև նրանց իրավունքների և ազատությունների անխոչընդոտ իրացման համար: Դրանցից հատկապես ուշագրավ է հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար՝

- Ֆիզիկական միջավայրի, տրանսպորտի, տեղեկատվության և հաղորդակցության, ինչպես նաև հասարակական օբյեկտների և ծառայությունների հավասար հասանելիության ապահովում՝ ինչպես քաղաքային, այնպես էլ գյուղական վայրերում,
- Անկախ կյանքին աջակցող ծառայությունների և օգնության հասանելիության ապահովում,
- Աշխատանքի, սոցիալական պաշտպանության և աղքատության հաղթահարման ծառայությունների, վերականգնողական և հաբիլիտացիայի ծառայությունների հասանելիության երաշխավորում:¹³

Վերոնշյալ ծառայություններից և ծրագրերից օգտվելու ուղղությամբ պետությունների վրա դրված պարտավորությունների բովանդակությունը նմանատիպ է ցանկացած հաշմանդամ անձի դեպքում: **Մասնավորապես, աջակցության ծառայությունները պետք է լինեն բավարար, մատչելի և ֆինանսապես հասանելի, ընդունելի և հարմարվող հաշմանդամություն ունեցող բոլոր անձանց համար¹⁴ և հաշվի առնեն նրանց կյանքի տարբեր պայմանները, ներառյալ էթնիկ և լեզվական պատկանելությունը:¹⁵** Բացի այդ, մատչելիության հայեցակարգի համաձայն՝ պետությունը մի կողմից պետք է ապահովի ծառայության ֆիզիկական միջավայրը, մյուս կողմից՝ ծառայության աշխարհագրական, ֆինանսական և տեղեկատվական հասանելիությունը:¹⁶

Բացի այդ, հարկ է նշել, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար քաղաքականության ցանկացած միջոցառման, այդ թվում՝ ծառայությունների պլանավորման ժամանակ **պետության գործողությունները պետք է համահունչ լինեն այս խմբի ներկայացուցիչների անհատական կարիքներին, ինչը, իր հերթին, հիմնված է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի մոդելին:** Ուժի մեջ մտնելուց հետո կոնվենցիան ամբողջությամբ փոխեց հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար գոյություն ունեցող պարադիգմները և նշեց,

¹³ ՄԱԿ-ի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիա, 2006, Ա 9, 19, 26-28; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 18: The Right to Work, E/C.12/GC/186, 2006, Պարա. 17, 23; OHCHR, Human Rights indicators for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in support of a disability inclusive 2030 Agenda for Sustainable Development, Article 9: Illustrative indicators on accessibility, <https://bit.ly/3eJZoi2>; 2030 Agenda for Sustainable Development, Targets 8.5, 10.2, <https://bit.ly/3DVS2kD>.

¹⁴ Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, A/HRC/34/58, 2016, Պարա. 48 – 56.

¹⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 5 (2017) on living independently and being included in the community, CRPD/C/GC/5, 2017, Պարա. 60; Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, A/HRC/34/58, 2016, Պարա. 16.

¹⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 2 (2014), Article 9: Accessibility, CRPD/C/GC/2, 2014; OHCHR, Human Rights indicators for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in support of a disability inclusive 2030 Agenda for Sustainable Development, Article 19: List of illustrative indicators on living independently and being included in the community, <https://bit.ly/3eJZoi2>.

որ քաղաքականությունը պետք է հաշվի առնի ոչ միայն մարդկանց բժշկական ախտորոշումները, այլև այն խոչընդոտները, որոնց բախվում են հաշմանդամություն ունեցող անձինք, և որոնք խանգարում են նրանց ակտիվորեն մասնակցել հասարակական կյանքին: Համապատասխանաբար, ցանկացած ընթացակարգ, որն ապահովում է հաշմանդամության կարգավիճակի որոշումը, պետք է լիովին համապատասխանի մարդու իրավունքների չափանիշներին և հասանելի լինի բոլորին՝ անկախ անձի կարիքներից և բնակության վայրից:¹⁷

- Լեզվական խոչընդոտներ և պետական պարտավորություններ

Ծառայություններին տեղեկատվության հասանելիությունը պետք է դիտարկել որպես հատուկ խոչընդոտ ազգային փոքրամասնությունը ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար, ինչը նրանց դնում է կտրուկ անհավասար պայմաններում՝ համեմատած հասարակության մնացած մասի հետ:¹⁸ Պետության առջև ծառայած լեզվական խոչընդոտներն ու պարտավորությունները, ազգային կրթական համակարգի թերությունները, աղքատությունը և սոցիալ-տնտեսական խոցելիությունը, բնակության վայրը՝ որպես ամբողջություն կամ անհատապես, լուրջ մարտահրավեր են ծառայությունների և տեղեկատվության հասանելիության համար: Այս խոչընդոտները հաճախ ուղեկցվում են պետական գերատեսչությունների ներկայացուցիչների հետ պիտակավորված շփումներով:¹⁹ Տեղեկատվական վակուումի խնդիրն ավելի սուր է դրսևորվում էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների նկատմամբ, որոնք ապրում են գյուղական բնակավայրերում՝ մեծ բնակավայրերից հեռու: Դրա պատճառով նրանք ավելի մեծ վտանգի տակ են՝ դուրս մնալու այն ծառայություններից, որոնք ստանալու օրինական իրավունք ունեն:²⁰ Ի վերջո, պետական մարմինների պասիվ դերը լեզվական արգելքների հաղթահարման գործում էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց լիովին օտարացնում է հասարակությունից և թույլ չի տալիս նրանց անարգել օգտվել իրենց իրավունքներից:

ՄԱԿ-ի շրջանակներում գործող մեխանիզմները, ինչպիսիք են Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտեն և փոքրամասնությունների հարցերով ՄԱԿ-ի անկախ փորձագետը, հատուկ շեշտադրում են անում լեզվական խոչընդոտների և այս ուղղությամբ պետության պարտավորությունների վրա: Մասնավորապես, միջազգային մակարդակում հատուկ ուշադրություն է դարձվում հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար հասկանալի լեզվով տեղեկատվության և հաղորդակցման անհրաժեշտությանը, ազգային փոքրամասնություններ ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների և դրանց իրականացման

¹⁷ OHCHR, Human Rights indicators for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in support of a disability inclusive 2030 Agenda for Sustainable Development, Articles 1 to 4: List of illustrative indicators on the purpose, definitions, principles and general obligations of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), <https://bit.ly/3eJZoi2>.

¹⁸ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 19: The right to social security (art. 9), E/C.12/GC/19, 2008, Պարա. 35; Report of the Independent Expert on minority issues, Rita Izsák, A/HRC/22/49, 2012, Պարա. 67.

¹⁹ Report of the Independent Expert on Minority Issues, A/67/293, 2012, Պարա. 48.

²⁰ Report of the Independent Expert on minority issues, Rita Izsák, A/HRC/22/49, 2012, Պարա. 67, 71.

մեխանիզմների վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրմանը և ուսուցմանը, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասին կոնվենցիայի՝ էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով հասանելիության ապահովմանը:²¹ Հարկ է նաև նշել, որ պետության կողմից հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեղեկատվություն և հաղորդակցություն տրամադրելուց հրաժարվելը համարվում է խտրականության ձև: ²²

Մյուս կողմից, այս ոլորտում կարևոր չափանիշ է սահմանում Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Եվրոպայի խորհրդի շրջանակային կոնվենցիան և դրա շրջանակներում աշխատող Խորհրդատվական կոմիտեն: Ի թիվս այլ կարևոր հարցերի, կոնվենցիան հատուկ նշում է պետությունների պարտավորությունը՝ ճանաչելու էթնիկ փոքրամասնությանը պատկանող բոլոր անձանց իրավունքը՝ օգտագործելու իրենց լեզուն մասնավոր և հրապարակային՝ ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր:²³ Մյուս կողմից, համաձայն կոնվենցիայի, այն վայրերում, որտեղ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներն ապրում են ավանդաբար կամ մեծ թվով, ըստ իրենց խնդրանքների և իրական կարիքների, պետությունները պետք է իրականացնեն իրենց տրամադրության տակ գտնվող միջոցները՝ ապահովելու փոքրամասնությունների լեզվի օգտագործումը այս խմբերի և վարչական մարմինների միջև հարաբերություններում:²⁴

Կոնվենցիայի այս կարևոր չափանիշը մեկնաբանվում է դրա շրջանակներում աշխատող Խորհրդատվական կոմիտեի կողմից: Այն կենտրոնանում է էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուների կարևորության վրա և ասում, որ լեզուն ոչ միայն արտահայտման և հաղորդակցության կենտրոնական ձև է, այլև կարևոր է մի շարք իրավունքների իրացման համար, այդ թվում՝ տնտեսական, սոցիալական և մշակութային կյանքին մասնակցելու, կրթության իրավունքի իրացման համար և այլն:²⁵

Ի լրումն, Կոմիտեն մատնանշում է էթնիկ փոքրամասնությունների առջև ծառայած մարտահրավերները, այդ թվում՝ աշխատանքի, առողջապահության, սոցիալական պաշտպանության և կրթության հասանելիությունը, որոնք, ի թիվս այլոց, պայմանավորված են լեզվական խոչընդոտներով:²⁶ Վերոնշյալ խնդիրը լուծելու համար այն մատնանշում է

²¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 2 (2014), Article 9: Accessibility, CRPD/C/GC/2, 2014, Պարա. 21, 23; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 7 (2018) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention, CRPD/C/GC/7, 2018, Պարա. 45; Report of the Independent Expert on Minority Issues, A/67/293, 2012, Պարա. 48, 72, 76.

²² Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 2 (2014), Article 9: Accessibility, CRPD/C/GC/2, 2014, Պարա. 29.

²³ 1995թ. Եվրոպայի խորհրդի Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիա, Հ. 10 (1).

²⁴ Նույն, Հ. 10 (2).

²⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 3: The Language Rights of Persons Belonging to National Minorities under the Framework Convention, ACFC/44DOC(2012)001 rev, 2012, Պարա. 3.

²⁶ Նույն, Պարա. 86.

պետությունների կողմից այնպիսի միջոցառումների իրականացման կարևորությունը, ինչպիսիք են.

- Հանրային ծառայությունների և սոցիալական պաշտպանության հաստատություններին առնչվող տեղեկատվության և խորհրդատվությունների անխոչընդոտ հասանելիության ապահովում, ներառյալ էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով,
- էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար սոցիալական ապահովության և առողջապահական ծառայություններին իրենց մայրենի լեզվով հասանելիության ապահովում և այս ուղղությամբ փոխադարձ խտրականության, ներառյալ հաշմանդամության վրա հիմնված խտրականության դեմ պայքարի կարևորության գիտակցում,
- Համապատասխան և մանրամասն տվյալների հավաքում, որի նպատակը կլինի տարբեր խմբերի պատկանող անձանց լեզվական կարիքներն ու իրավունքները հարգող և խթանող քաղաքականության միջոցառումների մշակումը, իրականացումը և գնահատումը:²⁷

- Վիճակագրական տեղեկատվության կարևորությունը

Խնդիրներից մեկը, որը միջազգային ստանդարտները համարում են եզակի կարևոր, համապատասխան վիճակագրական տեղեկատվության հավաքագրումն է և դրանց հասանելիության ապահովումը: Հենց հետազոտության վրա հիմնված տվյալներն են հնարավորություն տալիս արդյունավետորեն վերահսկել միջազգային կամ ազգային մակարդակով երկրի ստանձնած պարտավորությունների կատարումը և բացահայտել այս կամ այն ոլորտին և/կամ խմբերին առնչվող կարիքները:²⁸

Տվյալների առկայության և դրանց մանրամասն մշակման կարևորությունը մատնանշվում է ՄԱԿ-ի մակարդակով գործող տարբեր մեխանիզմներով (այդ թվում՝ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտե, Երեխաների իրավունքների կոմիտե, ՄԱԿ-ի իրավունքների հարցերով հատուկ զեկուցող հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերաբերյալ) և այս պարտավորությունը կապում է Միավորված ազգերի կազմակերպության կայուն զարգացման 17-րդ նպատակի²⁹ և 17.18 առաջադրանքի հետ:³⁰

²⁷ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 3: The Language Rights of Persons Belonging to National Minorities under the Framework Convention, ACFC/44DOC(2012)001 rev, 2012, Պարա. 3, 19, 88; Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (ACFC), Fifth Opinion on Finland, ACFC/OP/V(2019)001, 2019, Պարա. 22, 142.

²⁸ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, 2006, Ա 31.

²⁹ «Մինչև 2020 թվականը զարգացող երկրների կարողությունների զարգացման խթանում, ներառյալ ամենաքիչ զարգացած երկրները: Զգալիորեն ավելացնել որակյալ, ժամանակին, վստահելի և մանրամասն տվյալների հասանելիությունը՝ ըստ եկամտի, սեռի, տարիքի, ռասայի, էթնիկական պատկանելության, միգրացիայի կարգավիճակի, հաշմանդամության, աշխարհագրական դիրքի և այլ բնութագրերի համապատասխան ազգային համատեքստերում», տե՛ս <https://bit.ly/3RlmnZ4>.

³⁰ Օրինակ տե՛ս. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Greece, CRPD/C/GRC/CO/1, 2019, Պարա. 47.

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտեն բազմիցս կոչ է արել պետություններին մշակել հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասին տեղեկատվության հավաքագրման միասնական համակարգ և ընթացակարգեր, և մշակել այդ տեղեկատվությունը տարբեր ցուցանիշների հիման վրա՝ ներառյալ տարիքը, սեռը, *էթնիկ պատկանելությունը*, զբաղվածությունը և կրթությունը, կարգավիճակը և այլն:³¹ Ավելին, հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողը նշում է, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց հետ կապված ցանկացած տվյալ պետք է մշակվի *առնվազն սեռի, տարիքի և էթնիկ պատկանելության* հիման վրա:³² Փոքրամասնությունների հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողը նաև շեշտում է փոքրամասնություններին ուղղված քաղաքականության միջամտությունների ճշգրիտ վիճակագրության վրա հիմնելու կարևորությունը:³³ Նրա խոսքով, փոքրամասնությունների տարբեր խմբերի առնչությամբ պետության կողմից մշակված նպատակային ծրագրերի և քաղաքականության հիմք կարող է ծառայել միայն մանրամասն տեղեկությունը:

Կարևոր է, որ նմանատիպ մանրամասն վիճակագրական տվյալները հասանելի լինեն պետական քաղաքականության տարբեր ոլորտներում, օրինակ՝ սոցիալական պաշտպանության և նպաստների հասանելիության, աշխատանքի հասանելիության, անչափահասների համար ծառայությունների և սպասարկման հասանելիության ոլորտում և այլն:³⁴

Վիճակագրական տվյալների հավաքագրման անմիջական գործընթացի վերաբերյալ Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի խորհրդատվական կոմիտեն հետաքրքիր բացատրություններ է տալիս: **Համաձայն այս մեխանիզմի՝ ցանկացած տվյալների հավաքագրում պետք է հաշվի առնի էթնիկ փոքրամասնությունների անդամների ազատ ինքնանույնականացման իրավունքը.** նրանք չպետք է պարտավորված լինեն միշտ իրենց նույնականացնել որպես փոքրամասնության խմբին պատկանողներ:³⁵ Պատկանելության և ինքնության հետ կապված հարցերը պետք է բաց լինեն և հստակորեն հնարավորություն ընձեռեն

³¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Jamaica, CRPD/C/JAM/CO/1, 2022, Պարա. 57; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of France, CRPD/C/FRA/CO/1, 2021, Պարա. 63.

³² Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities on her mission to the Republic of Moldova, A/HRC/31/62/Add.2, 2016, Պարա. 61.

³³ Report of the Special Rapporteur on minority issues on her mission to Sri Lanka, A/HRC/34/53/Add.3, 2017, Պարա. 75.

³⁴ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of the Philippines, 2018, Պարա. 49; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 8 (2022) on the right of persons with disabilities to work and employment (Advance Unedited Version), CRPD/C/GC/8, 2022, Պարա. 4.

³⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, the Framework Convention: a Key Tool to Managing Diversity through Minority Rights, Thematic Commentary No. 4 – The Scope of Application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/56DOC(2016)001, 2016, Պարա. 16.

նշելու մի քանի պատկանելություն, որոնք այնուհետև կմշակվեն, կվերլուծվեն և հասանելի կլինեն:³⁶

Բացի այդ, այն դեպքերում, երբ առանձին իրավունքի իրականացումը կապված է որոշակի քանակական սահմանների հետ,³⁷ ազատ ինքնանույնականացման իրավական բովանդակությունը ներառում է էթնիկ փոքրամասնությունների իրավունքը՝ 1. կառավարության կողմից պատշաճ կերպով, իրենց լեզվով տեղեկացված լինել տվյալների մեթոդաբանության և հավաքման նպատակի մասին: 2. պատշաճ կերպով ներգրավված լինել նմանատիպ գործընթացների կազմակերպման և իրականացման գործում, հատկապես այն տարածքներում, որտեղ ապրում են զգալի թվով էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:³⁸

Խորհրդատվական կոմիտեն նաև արտարակարգ նշում է էթնիկ փոքրամասնությունների վերաբերյալ պետությունների կողմից **միայն պաշտոնական վիճակագրության և քանակական տվյալների վրա հենվելու աննպատակահարմարությունը**, քանի որ, հաշվի առնելով տարբեր գործոններ, այդ տվյալները կարող են ամբողջությամբ չարտացուլել իրականությունը:³⁹ Փոխարենը, կառավարությունները, փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ սերտ խորհրդակցելով, պետք է պարբերաբար վերանայեն և վերլուծեն վիճակագրական տվյալները և օգտագործեն տեղեկատվության տարբեր աղբյուրներ, ներառյալ անկախ քանակական և որակական ուսումնասիրությունները:⁴⁰

- Մասնակցության ապահովում

Էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասնակցությունը առանձնահատուկ նշանակություն ունի պետական գերատեսչությունների կողմից որոշումների կայացման գործընթացում (ինչպես կենտրոնական, այնպես էլ մունիցիպալ մակարդակներում): Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան մատնանշում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց և նրանց ներկայացուցիչ կազմակերպությունների արդյունավետ և իրական ներգրավման անհրաժեշտությունը քաղաքականության միջոցառումների պլանավորման, իրականացման և մոնիտորինգի գործընթացում:⁴¹ Այս ընդհանուր նշումը բացատրվում է ՄԱԿ-ի հաշմանդամների իրավունքների կոմիտեի կողմից, որն իր թիվ 7 ընդհանուր մեկնաբանությունում և մի շարք պետություններին տրված հանձնարարականներում, ի թիվս այլ բաների, բացատրում է կառավարման ցանկացած

³⁶ Նույն:

³⁷ Երբ որևէ տեսակի ծառայության առկայությունը կապված է էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչների որոշակի քանակական ցուցանիշի հետ, որի միջոցով բացահայտվում է անհրաժեշտությունը:

³⁸ Նույն, Պարա. 17.

³⁹ Օրինակ, հետազոտության ընթացքում էթնիկ պատկանելության մասին տեղեկատվություն տրամադրելուց անձի մերժումը կարող է պայմանավորված լինել էթնիկ պատկանելության հիման վրա խտրականության և մարզինալացման փորձով. Տե՛ս. նույն, Պարա. 18, 25.

⁴⁰ Նույն:

⁴¹ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, 2006, Շ. 4(3), 33 (3).

մակարդակում որոշումներ կայացնելու ժամանակ էթնիկ և/կամ կրոնական փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց և նրանց կազմակերպությունների արդյունավետ ներգրավվածության կարևորությունը:⁴²

1.2. Համապատասխան ազգային չափանիշներ

Էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության խնդրի մասին խոսելիս կարելի է քննարկել մի քանի համապատասխան իրավական կարգավորումներ և քաղաքականության փաստաթղթեր: Առաջին հերթին, հարկ է նշել Վրաստանի Սահմանադրությունը, որն ամրապնդում է հավասարության իրավունքը և արգելում խտրականությունը՝ հիմնված տարբեր նշանների, այդ թվում՝ էթնիկ պատկանելության վրա:⁴³ Սահմանադրությամբ հավասարության իրավունքը ներառում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների և շահերի պաշտպանության համար հատուկ պայմաններ ապահովելու պետության պարտավորությունը:⁴⁴

Հավասարության սկզբունքը նախատեսված է նաև Վրաստանի «Խտրականության բոլոր ձևերի արգելման մասին» օրենքով, որի նպատակն է վերացնել խտրականության բոլոր ձևերը և ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար ապահովել ազգային օրենսդրությամբ սահմանված իրավունքների հավասար իրացումը՝ անկախ տարբեր նշաններից, այդ թվում՝ էթնիկ պատկանելությունից:⁴⁵

Վերոնշյալի հետ մեկտեղ, Վրաստանում գործում են փաստաթղթի նախորդ գլխում դիտարկված մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Եվրոպայի խորհրդի շրջանակային կոնվենցիան ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին: Բացի այդ, 2005 թվականին, վավերացնելով Եվրոպայի խորհրդի ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիան, Վրաստանը նշել է, որ պարտավորություն է վերցրել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հանդեպ⁴⁶ «ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում և դատավարության գործընթացի ժամանակ

⁴² Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 7 (2018) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention, CRPD/C/GC/7, 2018, Պարա. 50, 94; ՏՄՍՍՍ, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, A/HRC/31/62, 2016, Պարա. 100.

⁴³ Վրաստանի Սահմանադրություն, 1995, շ. 11 (1).

⁴⁴ Նույն:

⁴⁵ Վրաստանի «Խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» օրենքը՝ 2014, շ. 1.

⁴⁶ «Սյն վայրերում, որտեղ ավանդաբար կամ մեծ թվով ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձինք են ապրում, եթե այդ անձինք պահանջում են, և որտեղ այդ խնդրանքը համապատասխանում է իրական կարիքին, կողմերը հնարավորինս կփորձեն ապահովել պայմաններ, որոնք հնարավորություն կտան օգտագործել լեզուն անձանց և վարչական մարմինների միջև հարաբերություններում», Եվրոպայի խորհրդի ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիա, 1995, շ. 10 (2).

ապահովել թարգմանիչի օգնություն, որպեսզի այս հողվածով տրված փոքրամասնության լեզվի օգտագործման իրավունքը լինի իրացված»:⁴⁷

- Թեմատիկ օրենսդրական չափանիշներ

Վրաստանի «Պետական լեզվի մասին»⁴⁸ օրգանական օրենքը հետաքրքիր կարգավորում է սահմանում էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների լեզվական իրավունքների վերաբերյալ: Համաձայն օրենքի՝ այն համայնքներում, որտեղ ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչները խիտ են բնակեցված.

- Պետությունը պարտավորվում է թարգմանիչ օգնություն ապահովել ազգային փոքրամասնության ներկայացուցչի պետական և մունիցիպալ մարմինների հետ հարաբերություններում,
- Պետական և մունիցիպալ մարմիններն իրավասու են անհրաժեշտության դեպքում էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող անձի կողմից մունիցիպալիտետին ներկայացված հայտարարությունը, բողոքը և դրան տրված պատասխանը թարգմանել ազգային փոքրամասնության լեզվով,
- Մունիցիպալիտետի մարմիններն անհրաժեշտության դեպքում ապահովում են իրենց կողմից ընդունված նորմատիվ ակտի թարգմանությունը ազգային փոքրամասնության լեզվով,
- Հնարավորություն է ստեղծվում, որ հայտարարությունների, ծանուցումների, ցուցանակների, ցուցապաստառների, հանրային տեղեկատվության համար նախատեսված այլ վիզուալ տեղեկատվության տեքստը պետական լեզվի հետ միասին պետք է տրամադրվի նաև ազգային փոքրամասնության լեզվով,
- Տեղական նշանակության պաշտոնական միջոցառումը (բացի մունիցիպալիտետի մարմնի նիստից) կարող է անցկացվել էթնիկ փոքրամասնության լեզվով:

Բացի այդ, հետազոտական խնդիրների համար կարևոր ազգային գործիք է հանդիսանում «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» Վրաստանի օրենքը, որն ընդունվել է Վրաստանի խորհրդարանի կողմից 2020 թվականին և որի նպատակն է ապահովել հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար առանց խտրականության և ուրիշների հետ հավասար պայմաններում ապրելը, ինչպես նաև նրանց լիարժեք մասնակցությունը կյանքի բոլոր ոլորտներում:⁴⁹ Օրենքը վերաբերում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց մի շարք իրավունքներին, այդ թվում՝ հավասարությանը, անկախ ապրելակերպին, աշխատանքին և զբաղվածությանը: Օրենքը մատնանշում է պետության պարտավորությունը՝ ապահովելու

⁴⁷ Վրաստանի խորհրդարանի 2005 թվականի հոկտեմբերի 13-ի թիվ 1938 որոշումը «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի վավերացման մասին», Պարա. 2 (Բ).

⁴⁸ «Պետական լեզվի մասին» Վրաստանի օրգանական օրենք, Հ. 9, 11, 12, 20, 24.

⁴⁹ Վրաստանի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» օրենքը, 2020, Հ. 1.

տարբեր տեսակի օժանդակ ծառայությունների, տեղեկատվության, օբյեկտների և հաղորդակցության հասանելիությունը:⁵⁰

Օրենքը պարտադրում է վարչական մարմիններին՝ ապահովել իրենց համակարգում հասանելի բոլոր ծառայությունների ամբողջական հասանելիությունը հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար, ներառյալ՝ համապատասխան կարիքներին հարմարեցված ծրագրերն ու նյութերը:⁵¹ Որպես Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պարտավորություն՝ ուղղակիորեն ասվում է հաշմանդամություն ունեցող բոլոր անձանց սոցիալական և զբաղվածության խթանման ծառայությունների հասանելիության ապահովում, վերականգնման/հաստատման խթանում, ինչպես նաև որպես սոցիալական ծառայությունների բազմազանություն և աշխարհագրական հասանելիություն, հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքները բավարարելու ծրագրերի մշակում և զարգացում՝ նրանց կարիքների ուսումնասիրության հիման վրա:⁵²

Չնայած ծառայությունների հասանելիությանը վերաբերող կարևոր նորմատիվ կանոնակարգերին, օրենքը, ցավոք, ոչինչ չի ասում հաշմանդամություն ունեցող էթնիկ փոքրամասնությունների, նրանց մարտահրավերների (ներառյալ լեզվական քաղաքականության և համայնքում տեղեկատվական վակուումի) և այդ մարտահրավերների հաղթահարման տեսլականների մասին, ինչը, ի վերջո, ստիպում է օրենքին այս խմբի ներկայացուցիչների համար անզգայուն դառնալ:

Նմանատիպ մոտեցում են ընտրել նաև այլ օրենսդրական ակտեր: Դրանցից են «Սոցիալական աջակցության մասին» Վրաստանի օրենքը, Վրաստանի աշխատանքային օրենսգիրքը⁵³ և «Զբաղվածության խթանման մասին» Վրաստանի օրենքը, որոնք սահմանում են պետության պարտավորությունները հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ սոցիալական պաշտպանության և աշխատանքի իրավունքի իրացման ոլորտում, սակայն, այդ ակտերը դեռևս ուղղված են հաշմանդամություն ունեցող անձանց ընդհանուր բնակչությանը, և ոչ թե այն նախատեսում է որևէ հատուկ տեսակի միջոցներ՝ հաղթահարելու էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամների առջև ծառայած խոչընդոտները:⁵⁴

- Համապատասխան քաղաքականության փաստաթղթեր

⁵⁰ Նույն, չ. 4.

⁵¹ Նույն, Չ 21.

⁵² Նույն, Չ 26.

⁵³ Աշխատանքային օրենսգրքի վերաբերյալ հարկ է նշել, որ այն արգելում է աշխատանքային խտրականությունը ազգային պատկանելությամբ: Տե՛ս Վրաստանի Օրգանական օրենքը «Վրաստանի աշխատանքային օրենսգիրք» 2010, չ. 2 (3), 4 (1).

⁵⁴ Տե՛ս Վրաստանի օրենք «Սոցիալական աջակցության մասին», 2006 թ. չ. 12¹, Վրաստանի օրգանական օրենք «Վրաստանի աշխատանքային օրենսգիրք», 2010 թ. չ. 8, 9, 23, 27, 28, 77, 79 «Զբաղվածության խթանման մասին» Վրաստանի օրենքը, 2020, չ. 15, 34-36, 42.

Իրավական նորմերի հետ մեկտեղ նշանակալից են օրենսդիր կամ գործադիր իշխանությունների կողմից տարբեր ժամանակաշրջաններում հաստատված քաղաքականության փաստաթղթերը: Առաջին հերթին հարկ է նշել կայուն զարգացման նպատակների ազգային փաստաթուղթը, որի նպատակն է խթանել համաշխարհային մակարդակով կայուն զարգացման նպատակների տեղական իրականացումը:⁵⁵ Փաստաթուղթը սահմանում է Վրաստանին տրված խնդիրները, ազգային ցուցիչները և թիրախային ցուցիչները, որոնք համապատասխան քաղաքականության միջոցառումների արդյունավետությունը չափելիս օգտագործում են այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են, օրինակ, սոցիալական փաթեթ ստացողների թիվը, մեդիանային եկամտի 50%-ից ցածր ապրող մարդկանց թիվը, տարբեր նշաններ ունեցող, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը, ըստ պետական ծառայությունում զբաղված հաշմանդամների կարգավիճակի և թվի:

Քաղաքականության փաստաթղթերից ուշագրավ է նաև Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը, որն ընդգրկում է 2014-2020 թվականները և սահմանում է պետության կողմից մարդու իրավունքների պաշտպանության մի շարք ուղղություններով իրականացվելիք միջոցառումները, այդ թվում՝ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների և հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների ապահովման մասով:⁵⁶ Ինչպես ռազմավարությունը, այնպես էլ դրա իրականացման համար հաստատված գործողությունների ծրագրերը⁵⁷ հաշվի են առել կառավարության բազմաթիվ պարտավորություններ՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց անկախ կյանքի խթանման, սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և քաղաքական կյանքում էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների մասնակցության խթանման, ինչպես նաև էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին և հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեղեկատվություն փոխանցելու ուղղությամբ:

Ելնելով ռազմավարության և գործողությունների ծրագրերի մի շարք կարևոր գրառումների բովանդակությունից՝ պարզ է դառնում, որ դրանց արդյունավետ իրականացման դեպքում հնարավոր կլինի վերափոխել էթնիկ փոքրամասնություններ ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության քաղաքականությունը և նրանց կարիքների

⁵⁵ Կայուն զարգացման նպատակների ազգային փաստաթուղթ, Տե՛ս. <https://bit.ly/3NVeWgD>.

⁵⁶ Վրաստանի խորհրդարանի 2014 թվականի ապրիլի 30-ի «Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը (2014-2020 թվականների համար) հաստատելու մասին» N 2315-II որոշումը, ռազմավարական ուղղություն N°12 և N°15.

⁵⁷ Տե՛ս. Վրաստանի կառավարության 2014 թվականի հուլիսի 9-ի թիվ 445 որոշումը «Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության կառավարական գործողությունների ծրագրի հաստատման (2014-2015 թվականների) և Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության կառավարական գործողությունների ծրագրի (2014-2015 թվականների համար) միջգերատեսչական համակարգող խորհրդի ստեղծման մասին»: Վրաստանի կառավարության 2016 թվականի հուլիսի 21-ի «Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության կառավարական գործողությունների ծրագրի հաստատման մասին» (2016-2017 թթ.) թիվ 338 որոշումը, Վրաստանի կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 17-ի «Մարդու իրավունքների պաշտպանության կառավարական գործողությունների ծրագրի (2018-2020 թվականների) հաստատման մասին» N 182 որոշումը:

վրա հիմնված միջոցներ ձեռնարկել՝ կապված կարգավիճակ տալու, աշխատանքի, սոցիալական ծառայությունների հասանելիության և մատչելիության այլ ասպեկտների հետ: Ցավոք, Վրաստանի կառավարությունը չկարողացավ ամբողջությամբ, ժամանակին և արդյունավետ կերպով կատարել այդ փաստաթղթերը, ինչը ստատիկ է դարձնում այս խմբի նկատմամբ գոյություն ունեցող քաղաքականությունը և չի կարող տարիներ շարունակ փոխել նրանց իրավական կարգավիճակը:

Հատկանշական է, որ այս տարվա սեպտեմբերին Վրաստանի կառավարությունը Վրաստանի խորհրդարանում հաստատել և նախաձեռնել է մարդու իրավունքների պաշտպանության 2022-2030 թվականների ռազմավարական փաստաթուղթը:⁵⁸ Ռազմավարության աշխատանքային տարբերակում նախանշվել են մի կողմից հաշմանդամություն ունեցող անձանց, մյուս կողմից՝ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների իրավունքների պաշտպանության ուղղությունները և մի շարք խնդիրներ առաջադրվել: Այդուհանդերձ, փաստաթղթում չեն ընդգրկվել մի շարք հարցեր, որոնք կարևոր կլինեն հաշվի առնել այս խմբի իրավունքների և անկախ կյանքի իրավունքի շարունակական պաշտպանության ապահովման համար: Ռազմավարությամբ անտեսված/անբավարար կերպով նշված հարցերի թվում հարկ է նշել.

- Հատուկ առաջադրանքներ հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության և զբաղվածության ուղղությամբ,
- Հաշմանդամություն ունեցող անձանց վիճակագրության իրականացման հարցեր,
- Պետության կողմից որոշումների կայացման ժամանակ հաշմանդամություն ունեցող համայնքի ներկայացուցիչների իրական և արդյունավետ ներգրավվածության ապահովման հարցը,
- Պետական ծառայությունների մատուցման գործընթացում փոքրամասնությունների և հաշմանդամություն ունեցող համայնքի ներկայացուցիչների կարիքները հաշվի առնելու ուղղությամբ ընդհանուր ձևակերպումներ, որոնք չեն ներառում այս ոլորտում պետության հատուկ պարտավորությունները,
- էթնիկ փոքրամասնությունների լեզվական խոչընդոտների նկատառում՝ ծառայությունների և համապատասխան տեղեկատվության տրամադրման ուղղությամբ և այս ոլորտում պետական քաղաքականության փոփոխության անհրաժեշտություն:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարության հետ մեկտեղ կարևոր է նշել քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման պետական ռազմավարությունը և դրա գործողությունների ծրագիրը, որը կառավարությունը վերջին տարիներին հաստատել է երկու անգամ՝ 2015 և 2021 թվականներին:⁵⁹ Վերոնշյալ փաստաթղթերով պետությունը պաշտոնապես,

⁵⁸ Տե՛ս. Վրաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը 2022-2030 թթ, №07-2/181/10, գրանցման ամսաթիվ՝ 5.09.2022, <https://bit.ly/3BOwtCr>.

⁵⁹ Տե՛ս. Վրաստանի կառավարության 2015 թվականի օգոստոսի 17-ի «Քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման պետական ռազմավարության և 2015-2020 թվականների գործողությունների ծրագրի հաստատման մասին» թիվ 1740 որոշումը, Վրաստանի կառավարության 2021 թվականի հուլիսի 13-ի «Քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման 2021-2030 թվականների

թեն միայն դեկլարատիվ կերպով, ճանաչել է էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների իրավունքների հավասար պաշտպանության և հասարակության մեջ նրանց արդյունավետ ինտեգրման կարևորությունը և ռազմավարության նպատակ է դրել խթանել հանրային գերատեսչությունների կողմից իրականացվող գործունեությունը, ապահովել միջգերատեսչական համակարգված աշխատանք և մշակել ու իրականացնել միասնական, միատեսակ և հետևողական քաղաքականություն էթնիկ փոքրամասնությունների նկատմամբ:

Հաշվի առնելով էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների առջև ծառայած բազմաթիվ մարտահրավերները՝ քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման 2021-2030 թվականների ռազմավարությունը նախանշել է հինգ հիմնական առաջնահերթություններ. 1. Պետական լեզուն հանուն ինտեգրման աջակցության, 2. Որակյալ կրթության հասանելիություն, 3. Հավասարություն, քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցություն, 4. Սոցիալական և տնտեսական ինտեգրում, 5. Միջմշակութային երկխոսություն:

Վերոնշյալ հիմնական ուղղություններով ռազմավարությունը և դրան կից գործողությունների ծրագիրը նախատեսում են մի շարք խնդիրներ և գործողություններ: Հաշվի առնելով հետազոտության կիզակետը՝ հատկապես կարևոր են հետևյալ ուղղությունները.

- էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար հանրային ծառայությունների և տեղեկատվության հասանելիության բարելավում: Պետական սոցիալ-տնտեսական ծրագրերում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ներգրավվածության ավելացում,
- Աշխատանք պետական լեզվի իմացության կատարելագործման ուղղությամբ,
- Վիճակագրական տվյալների հավաքագրման, վերլուծության և հասանելիության բարելավում:

Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման ռազմավարություններից և ոչ մեկը չի ներառում էթնիկ փոքրամասնություններ ներկայացնող հաշմանդամների կարիքները և նրանց մարտահրավերներին դիմակայելու տեսլականները: Բացառություն են հանդիսանում 2021-2030 թվականների ռազմավարությունը և 2021-2022 թվականների գործողությունների ծրագիրը, որտեղ խնդիրն ուրվագծվում է միայն մեկ ուղղությամբ՝ կրթության:⁶⁰ Վերոնշյալ խնդիրը, ի թիվս այլ հարցերի, ռազմավարության կարևոր թերությունն է և բացառում է պետական քաղաքականության կողմից այս հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալ-տնտեսական խոցելիության հայտնաբերումը և նրանց շարունակական աջակցությունը:

պետական ռազմավարությունը և 2021-2022 թվականների քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման պետական ռազմավարության 2021-2022 թվականների գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» N 356 որոշումը:

⁶⁰ «Կրթությունից գուրկ մնացած էթնիկ փոքրամասնությունները ներկայացնող անձանց (հաշմանդամներ և զնչուններ) կրթական հնարավորությունների իրացման խթանում»:

Ի վերջո, ազգային օրենսդրական և քաղաքականության շրջանակի վերլուծությունից երևում է, որ էթնիկ փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքներն ու խոցելիությունը արտացոլված չեն որևէ նորմատիվ ակտում կամ քաղաքականության փաստաթղթում: Մի կողմից հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքները կարգավորող օրենսդրությունը և քաղաքականության շրջանակը, իսկ մյուս կողմից՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունը, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման պետական ռազմավարությունը և գործողությունների ծրագիրը առանձին չեն նշում նրանց որպես հատուկ խոցելիություն ունեցող սուբյեկտներ և չեն նախատեսում նրանց սոցիալական բացառման վերացման, մարտահրավերների հաղթահարման և շարունակական աջակցության տեսլականներ: Միևնույն ժամանակ, ցավոք, գոյություն ունեցող համակարգը դեռևս անտեսում է միջազգային չափանիշները, հատկապես Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի դրույթները, որոնք հաստատվել և բացատրվել են Կոնվենցիայի Խորհրդատվական կոմիտեի կողմից ազգային պատկանելության վրա հիմնված մանրամասն վիճակագրական տեղեկատվության պատրաստման հարցում, ինչպես նաև էթնիկ փոքրամասնությունների՝ իրենց մայրենի լեզվով ծառայություններ ստանալու իրավունքը, և նույն լեզվով տեղեկացված լինելը առկա ծառայությունների և աջակցության մեխանիզմների մասին: Ի վերջո, վերը նշվածը էթնիկ փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց դարձնում է երկրորդ կարգի քաղաքացի և զրկում նրանց հիմնական ծառայությունների մասին առնվազն նվազագույն մակարդակով տեղեկացված լինելու և հասարակական կյանքին մասնակցելու հնարավորությունից:

2. Հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասանելիությունը ծառայություններին - ընդհանուր համատեքստ

Նախքան ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց կողմից կենտրոնական մակարդակում ծառայությունների և մեխանիզմների հասանելիության խոչընդոտները գնահատելը, առաջին հերթին կարևոր է վերլուծել համատեքստը և համակարգային խոչընդոտները, որոնք էական խնդիրներ են ստեղծում հաշմանդամություն ունեցող բոլոր անձանց համար՝ ապրել անկախ և իրացնել իրենց իրավունքները:

Հարկ է նշել, որ ստորև թվարկված խնդիրները ոչ միայն բացահայտվում են միջազգային և տեղական չափանիշների կամ զեկույցների վերլուծության արդյունքում, այլ նաև ֆոկլուս խմբերի ընթացքում ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող մի շարք անձինք ուշադրություն են հրավիրել դրանց վրա:

- *Հաշմանդամություն ունեցող անձանց գնահատման բժշկական մոդելի առկայություն*

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան հստակեցրել և հիմնովին փոխել է հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ առկա մոտեցումները: Կոնվենցիայի կողմից իրականացվող կարևոր փոփոխություններից է, ՀՈՒԱ (հաշմանդամություն

ունեցող անձ) գնահատման և նրանց նկատմամբ քաղաքականության իրականացման այսպես կոչված բժշկական մոդելի մերժումը և սոցիալական և մարդու իրավունքների վրա հիմնված պարադիգմների հաստատումը: Մասնավորապես, **Կոնվենցիան մերժել է հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ միայն բժշկական ախտորոշումների վրա հիմնված մոտեցումներն ու քաղաքականությունը և նշել, որ սահմանափակ հնարավորությունը ոչ միայն առողջական վիճակի արդյունք է, այլև հասարակության մեջ առկա խոչընդոտների, որոնց հետևանքով հաշմանդամություն ունեցող անձինք զրկված են այլոց հետ հավասար հիմունքներով հասարակական կյանքին մասնակցելու հնարավորությունից:**⁶¹

Թեև կոնվենցիան Վրաստանի համար պարտադիր է ճանաչվել 2014 թվականից, երկիրը չի կարող հիմնովին փոխել գոյություն ունեցող քաղաքականությունը, և այն դեռևս հիմնված է հաշմանդամների նկատմամբ բժշկական պարադիգմայի վրա: Մասնավորապես, հաշմանդամություն ունեցող կարիքների գնահատումը և հատուկ իրավական նորմերի⁶² հիման վրա նրանց կարգավիճակ շնորհելը դեռևս կատարվում է միայն բժշկական ախտորոշումների հիման վրա, ինչը բացառում է այս խմբի ներկայացուցիչների իրական կարիքների գնահատումը, ինչպես նաև հասարակության մեջ առկա խոչընդոտների և նրանց ապացույցների վրա հիմնված և արդյունավետ աջակցություն տրամադրելը:

Հատկանշական է, որ «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» Վրաստանի օրենքը պարտավորեցնում է Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարությանը մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը «ապահովել իրականացվելիք միջոցառումների ծրագիր՝ կապված հաշմանդամության կարգավիճակի որոշման մեխանիզմի կենսահոգեբանական-սոցիալական մոդելի ներդրման հետ»,⁶³ որն անորոշ ապագային է թողնում սոցիալական մոդելի ամբողջական ներդրման ժամկետը:

- *Սոցիալական փաթեթի չափը*

Հաշմանդամ ունեցող համայնքի խնդրահարույց և սուր խնդիրներից է հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար նախատեսված սոցիալական փաթեթի (այսպես կոչված՝ կենսաթոշակի) չնչին գումարը: Կառավարության «Սոցիալական փաթեթը սահմանելու մասին» որոշումը կարգավորում է այս խմբի ներկայացուցիչներին դրամական վճարումների հարցը, ըստ որի՝ ծանր հաշմանդամություն ունեցող անձանց և հաշմանդամ երեխաներին վճարվում է 275 լարի, զգալի

⁶¹ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, 2006, Ն. 1.

⁶² Տե՛ս. Վրաստանի օրենք «Բժշկասոցիալական փորձաքննության մասին», 2001 թ. Վրաստանի աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարի 2003 թվականի հունվարի 13-ի «Հաշմանդամության կարգավիճակի որոշման կարգի վերաբերյալ հրահանգը հաստատելու մասին» N 1/ո հրամանը:

⁶³ Վրաստանի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» օրենք, 2020, Ն. 37 (2).

հաշմանդամություն ունեցողներին՝ 140 լարի, իսկ միջին ծանրության հաշմանդամություն ունեցող անձինք,⁶⁴ ովքեր մանկուց հաշմանդամության խնդիր ունեն՝ հատկացվում է 100 լարի:⁶⁵

Նշանակալի և միջին ծանրության հաշմանդամություն ունեցող անձանց կենսապահովման նվազագույնին չհասնող⁶⁶ վերոհիշյալ փոքր նպաստն առավել խնդրահարույց է, եթե հաշվի առնենք, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց ընդգրկվածությունը աշխատաշուկայում չափազանց ցածր է,⁶⁷ հետևաբար այդ անձանց համար որպես եկամուտ մնում է միայն սոցիալական փաթեթը, որն անբավարար է ֆիզիկական գոյատևման համար:

Հարկ է նշել, որ այս տարվա հոկտեմբերին Վրաստանի խորհրդարանում գրանցվել է «Սոցիալական աջակցության մասին» օրենքի նախագիծը՝ Վրաստանի օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին, համաձայն որի՝ հաջորդ տարվանից նախատեսված է սոցիալական փաթեթի պարբերական բարձրացում ինդեքսավորման մեթոդով, ինչպես նաև ծանր հաշմանդամություն ունեցող անձանց և հաշմանդամություն ունեցող երեխաների օգնության ավելացում՝ 65 լարիով, իսկ զգալի և միջին հաշմանդամություն ունեցող անձանց դեպքում՝ 35 լարիով:⁶⁸ Չնայած սոցիալական փաթեթի աճի կարևորությանը, հարկ է նշել, որ դրա ծավալը դեռևս զգալիորեն ցածր է զգալի և չափավոր արտահայտված հաշմանդամության կարգավիճակ ունեցողների կենսապահովման նվազագույնից և նույնիսկ նվազագույնը չի բավարարի այս խմբի կարիքները:

- *Ծառայությունների սակավություն*

Մյուս կարևոր մարտահրավերը, որին մատնանշում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքը, ինչպես նաև նրանց իրավունքների համար աշխատող դերակատարները, Վրաստանի ողջ տարածքում տարբեր տեսակի աջակցության ծառայությունների սակավությունն է և դրանց

⁶⁴ Նշում. Տվյալ ցանկը չի ներառում այն անձանց, ովքեր հաշմանդամության կարգավիճակ են ստացել Վրաստանի տարածքային ամբողջականության, ազատության և անկախության համար մարտական գործողությունների և այլ պետությունների տարածքում մարտական գործողությունների արդյունքում:

⁶⁵ Տե՛ս. Վրաստանի կառավարության 2012 թվականի հուլիսի 23-ի «Սոցիալական փաթեթի որոշման մասին» թիվ 279 որոշումը. Շ. 5.

⁶⁶ Վրաստանի Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների համաձայն՝ այս տարի կենսապահովման նվազագույնի չափը տատանվում է 226,2-ից 255,3 լարիի սահմաններում, Տե՛ս <https://bit.ly/3Sfsh4w>.

⁶⁷ Օրինակ՝ համաձայն Հանրային պաշտպանի խորհրդարանական զեկույցի՝ 2021 թվականի դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ զբաղվածության խթանման ծրագրերի և ծառայությունների շրջանակներում աշխատանքի է տեղավորվել 38 հաշմանդամություն, իսկ պետական հատվածում՝ 128 հաշմանդամություն ունեցող անձ: Տե՛ս Վրաստանի հանրային պաշտպանի զեկույցը Վրաստանում մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, 2021, էջ. 288:

⁶⁸ 07-2/199/10 «Սոցիալական աջակցության մասին» Վրաստանի օրենքի նախագիծ՝ Վրաստանի օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին, <https://bit.ly/3glhFDI>.

հասանելիության խնդիրները: Չնայած այս ուղղությամբ օրենսդրության երաշխիքներին,⁶⁹ սոցիալական փաթեթից դուրս կայուն ծառայությունները և միանվագ վճարումները սակավ են, դրանք դեռևս հիմնված չեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքների ուսումնասիրության վրա, իսկ գործող ծառայությունները տարեցտարի հիմնականում մնում են անփոփոխ:

Բացի այդ, չնայած Վրաստանի ողջ տարածքում առկա կարիքներին, հաշմանդամություն ունեցող անձանց աջակցության ծառայությունները հիմնականում կենտրոնացած են մայրաքաղաքում և մի քանի խոշոր քաղաքներում, և շրջաններում ապրող մարդիկ հնարավորություն չունեն օգտվելու դրանցից:⁷⁰ Վրաստանի շատ մունիցիպալիտետներում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձինք զրկված են այնպիսի ծառայություններ ստանալու հնարավորությունից, ինչպիսիք են հոգեսոցիալական վերականգնումը, ցերեկային կենտրոնի ծառայությունները, վաղ զարգացման ծառայությունները, անձնական օգնությունը և տնային խնամքի ծառայությունները: Նման կարևոր ծառայությունների հասանելիության բացակայությունը կտրուկ բացասական ազդեցություն է ունենում հաշմանդամություն ունեցող անձանց անկախ կյանքի որակի և հասարակական կյանքին մասնակցության վրա և էական խոչընդոտ է ստեղծում գործնականում բոլոր իրավունքների և ազատությունների իրացման համար:

3. Էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հասանելիությունը ծառայություններին - մարտահրավերներ Քվեմո Քարթլիում

Քվեմո Քարթլիում բնակվող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց կենտրոնական մակարդակում առկա մեխանիզմներին և ծառայություններին հասանելիության հարցը ուսումնասիրելիս բացահայտվեցին բազմաթիվ խոչընդոտներ և մարտահրավերներ, որոնց պետությունը պետք է արձագանքի՝ մշակելով և իրականացնելով արդյունավետ քաղաքական միջոցներ: Այս գլխի նպատակն է նկարագրել այս խմբի առջև ծառայած համակարգային խնդիրները և գնահատել նրանց հասանելիությունը կենտրոնական մակարդակի մեխանիզմներին:

3.1. Կենտրոնական մակարդակում մեխանիզմների հասանելիության համակարգային մարտահրավերները - հիմնական համատեքստի նկարագրությունը

⁶⁹ Օրինակ, տե՛ս Վրաստանի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» օրենքը, 2020, Ն. 10, 20, 26, 35.

⁷⁰ Հանրային պաշտպանը տարիներ շարունակ խոսում է ծառայությունների աշխարհագրական հասանելիության խնդիրների մասին, տե՛ս Վրաստանի հանրային պաշտպանի զեկույցը Վրաստանում մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, 2021, էջ. 283:

Պետության լեզվական քաղաքականությունը կենտրոնական մակարդակում առկա ծառայություններին և մեխանիզմներին ազգային փոքրամասնությունների ՀՈՒԱ հասանելիության համակարգային

Կառավարությունը տեղեկություն չունի, թե ազգային փոքրամասնություններից քանի ՀՈՒԱ է ապրում երկրում: Մա նշանակում է, որ այս խմբի ներկայացուցիչները մնում են պետության տեսադաշտից դուրս, և նրանց նկատմամբ անհնար է իրականացնել որևէ ապացույցի վրա հիմնված քաղաքական միջոց:

համակարգային խնդիրների շարքում առաջատարն է, ինչը համայնքը թողնում է ծառայությունների և սպասարկումների վերաբերյալ տեղեկատվական վակուումի մեջ:

Համակարգային մեկ այլ խոչընդոտ է ընդհանուր վիճակագրական տվյալների բացակայությունը և ազգության վրա հիմնված չմշակված տվյալները, ինչը թույլ չի տալիս պետությանը ճշգրիտ բացահայտել

այս խմբի կարիքները և իրականացնել նպատակային քաղաքականություն: Վերոնշյալին զուգահեռ՝ սուր է պետության կողմից որոշումների կայացման գործընթացում համայնքի ներգրավվածության հարցը, ինչը արդյունքում կառավարության տեսլականից վերացնում է էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց:

3.1.1 Համապատասխան վիճակագրական տվյալների բացակայություն

Չնայած վիճակագրական տեղեկության կարևորությանը արդյունավետ քաղաքականության պլանավորման և իրականացման, ինչպես նաև դրա մոնիտորինգի գործընթացում, երկիրը դեռևս չի մշակել հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերաբերյալ տվյալների հավաքագրման և մշակման մեթոդաբանություն և կանոններ, որոնք համահունչ կլինեն միջազգային չափանիշներին: Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարությունը հավաքում է միայն սոցիալական փաթեթ ստացողների թիվը, որը չի կարող ամբողջությամբ գրանցել առանց այն էլ թերի բժշկական մոդելի հիման վրա տրված կարգավիճակ ունեցող բոլոր անձանց: Մասնավորապես, սոցիալաթեթ ստացող անձանց ցանկից ավտոմատ կերպով դուրս են մնում միջին հաշմանդամության կարգավիճակ ունեցող անձինք, ովքեր մանկուց հաշմանդամ չեն եղել: Նաև այն հաշմանդամություն ունեցող անձինք, ովքեր սկսել են տարիքային կենսաթոշակ ստանալ և, հետևաբար, զրկվել են սոցիալական փաթեթից:

Վրաստանի սոցիալական ծառայությունների գործակալության պետական նպաստ ստացողների հաշվապահական տվյալների բազայի համաձայն՝ Վրաստանում հաշվառված է ընդհանուր առմամբ 125 467 հաշմանդամություն ունեցող անձ:⁷¹ Նրանց թվում են 13 343 հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ, ծանր հաշմանդամություն ունեցող 29 070, զգալի հաշմանդամություն ունեցող 74 420 և միջին ծանրության հաշմանդամություն ունեցող 10 634 անձ: Գործակալությունը

⁷¹ Տե՛ս - Սոցիալական ծառայությունների գործակալության վիճակագրություն, <https://bit.ly/3yqHrw6>.

վերոնշյալ վիճակագրական տվյալները մշակում է ըստ հաշմանդամություն ունեցող անձանց սեռի և տարիքի, ինչպես նաև ըստ Վրաստանի շրջանների:⁷²

Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության զեկույցի համաձայն՝ աշխարհի բնակչության առնվազն 15%-ը ՀՈՒԱ է:⁷³ Երկրների ընդհանուր բնակչության մեջ հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեսակարար կշիռը պետք է մոտ լինի համաշխարհային ցուցանիշին: Ըստ ուսումնասիրությունների՝ այս տեսակարար կշիռը տատանվում է 11,8%-ից (բարձր եկամուտ ունեցող երկրներում) մինչև 18% (ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում):⁷⁴

Վրաստանում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձանց (սոցիալական փաթեթի ստացողների) թիվը զգալիորեն ցածր է համաշխարհային ցուցանիշներից, ինչը վկայում է այն մասին, որ երկրում այս խմբի ներկայացուցիչների իրական թվի միայն մեկ երրորդն է ճանաչված, կարգավիճակ ստացած և ծածկված սոցիալական փաթեթի կողմից:

Բացի այդ, ինչպես նշվեց վերևում, չնայած միջազգային չափանիշների հստակ պահանջներին, պետությունը չի ներկայացնում հաշմանդամություն ունեցող անձանց վիճակագրական տվյալներ՝ ըստ էթնիկ պատկանելության:⁷⁵ Այն միայն միատեսակ տեղեկություն է հավաքում սոցիալական փաթեթ ստացողների թվի վերաբերյալ՝ ըստ շրջանների և մունիցիպալիտետների:

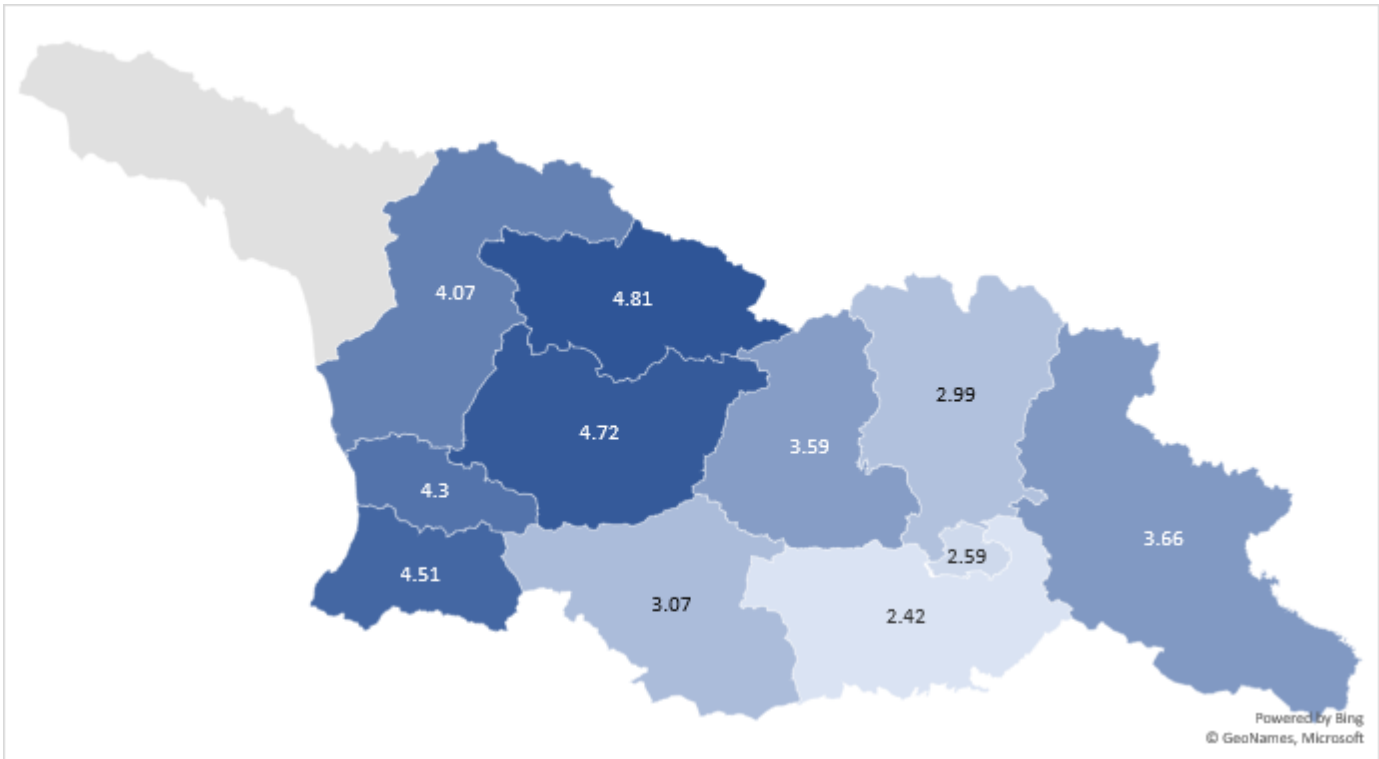
Գրաֆիկ №1. Սոցիալական փաթեթներ ստացողների տեսակարար կշիռը շրջանների ընդհանուր բնակչության համեմատ (%)

⁷² Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն: N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022.

⁷³ World Health Organization, World Report on Disability, Summary, 2011, էջ. 7.

⁷⁴ World Health Organization, World Report on Disability, 2011, էջ. 27.

⁷⁵ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն: N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022.

Վիճակագրական տվյալների բացակայությունը խոչընդոտում է էթնիկ փոքրամասնություններ կայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքների, ինչպես նաև նրանց առջև ծառայած համակարգային խոչընդոտների բացահայտման և հետագայում դրանք վերացնելու համար արդյունավետ քաղաքականության միջոցառումների իրականացման հնարավորությանը:

Էթնիկ պատկանելության վրա հիմնված վիճակագրական տեղեկատվության բացակայությունը, որպես էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչ ՀՈՒԱ-երի ծառայություններում ընդգրկելու գործընթացի գնահատման կարևոր խոչընդոտ է մատնանշում Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը Վրաստանի բոլոր շրջաններում անհամարժեք ցածր է, **իսկ երկրում ամենացածր ցուցանիշը Քվեմո Քարթլիի շրջանում է:** Սա վկայում է Քվեմո Քարթլիի բնակչության՝ ՀՈՒԱ կարգավիճակի տրամադրման մեխանիզմներին հասանելիության խնդիրների մասին, ինչի արդյունքում էլ ավելի շատ հաշմանդամներ մնում են առանց նվազագույն պետական աջակցության:

Քվեմո Քարթլիի երեք մունիցիպալիտետներում ՀՈՒԱ մասնաբաժինը նույնիսկ ցածր է շրջանի միջին ցուցանիշից: Դրանք են՝ **Թեթրիձղարոյի (2,07%), Գարդաբանիի (2,28%) և Ծալկայի (2,3%) մունիցիպալիտետները:**

ներկայացուցիչը:⁷⁶ Մակայն նրա խոսքից ակնհայտ չէ տվյալների մշակման ուղղությամբ պետության մոտեցումների փոփոխության տեսլականը:

«Ազգային պատկանելությունը գրված չէ նաև անձը հաստատող փաստաթղթում: Երբ գալիս է թռչակ ստանալու, հո չէ՞ս հարցնի, թե ինչ ազգության եք: Մեզ համար նա Վրաստանի քաղաքացի է, ով համապատասխանում է պայմաններին, և մենք նշանակում ենք թռչակ, իսկ ըստ ազգության՝ վիճակագրություն չենք հավաքում»:

Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչ

3.1.2 Պետության լեզվական քաղաքականությունը

Լեզվական խոչընդոտները և պետության պասիվ դերն այս ուղղությամբ հանդիսանում են էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց կենտրոնական մակարդակի մեխանիզմներին սահմանափակ հասանելիության հիմնական պատճառներից մեկը: 2014 թվականի ընդհանուր մարդահամարի համաձայն՝ էթնիկ ադրբեջանցիների 73,9%-ը վարժ չի տիրապետում վրացերենին: Խոչընդոտների պատճառն առաջին հերթին պետության կրթական քաղաքականության թույլ կողմերն են, որը տարիների ընթացքում հակված է անտեսելու էթնիկ փոքրամասնությունների մարտահրավերներն ու կարիքները:⁷⁷

Հարկ է նշել, որ պետության լեզվական քաղաքականությունը խոչընդոտ է ստեղծում էթնիկ փոքրամասնություններին տարբեր ծառայություններից և տեղեկատվությունից օգտվելու համար՝ ոչ միայն կենտրոնական, այլ նաև մունիցիպալ մակարդակով:⁷⁸ Էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված համայնքներում քաղաքային խորհուրդներն ու քաղաքապետարանները ռեսուրսներ չեն ստեղծում քաղաքացիների հայտարարությունների, բողոքների, վարչական մարմինների (այդ թվում՝ հանրային տեղեկատվության) պատասխանների, ինչպես նաև համապատասխան նորմատիվ ակտերի փոքրամասնությունների լեզվով թարգմանելու համար:⁷⁹ Ըստ այդմ, պետական լեզվի թերի իմացության դեպքում էթնիկ ադրբեջանցի քաղաքացիները

⁷⁶ Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչի հետ:

⁷⁷ Կրթական համակարգի թերությունների վերաբերյալ, տե՛ս Սոցիալական արդարության կենտրոն, էթնիկ փոքրամասնությունների կրթական քաղաքականության համակարգային մարտահրավերներ, 2020, <https://bit.ly/3tLinx5>:

⁷⁸ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Third Opinion on Georgia, ACFC/OP/III(2019)002, 2019, Պարա. 103:

⁷⁹ Տե՛ս օրինակ, Սոցիալական արդարության կենտրոն, էթնիկ փոքրամասնությունների քաղաքական մասնակցության ամրապնդում Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում, 2020 թ, <https://bit.ly/3EpnpsE>; Սոցիալական արդարության կենտրոն, հայտարարություն. «EMC-ն դատի է տվել Մառնեուլիի քաղաքապետարանին և սակրեբուլոյին՝ ադրբեջաներեն թարգմանչական ռեսուրսների բացակայության համար», 2019 թ, <https://bit.ly/3TTo5HJ>:

ստիպված են լինում թարգմանել այդ փաստաթղթերը իրենց հաշվին և այդպիսով օգտվել բազային տեղեկատվությունից:⁸⁰

Հասկանալի է, որ գործող կարգավորումները, մի կողմից, ՀՈՒԱ համար, իրենց սոցիալ-տնտեսական խոցելիության և սոցիալական փաթեթի ծայրահեղ սակավության պատճառով, էապես խոչընդոտում են բազային տեղեկատվություն ստանալու հնարավորությունը և ստեղծում են ավելի մեծ ֆինանսական պատենշ` համեմատած մնացած հասարակության հետ, իսկ մյուս կողմից, ներկայացնում են ինչպես ՀՈՒԱ իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի, այնպես ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Եվրոպայի խորհրդի շրջանակային կոնվենցիայի կանոնակարգերի անտեսում` ծառայությունների և տեղեկատվության անարգել հասանելիություն ապահովելու առումով:

«Մենք մեղավոր չենք, որ լեզուն չգիտենք: Մեր ժամանակ մենք շաբաթական կես ժամ [դասաժամ] ունեինք, մեկ օր: Լեզուն սովորելու հնարավորություն չենք ունեցել»:

Դմանիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈՒԱ-ի կարգավիճակ որոնող

Հարցին, թե ինչպես է պետությունը ծառայություններ մատուցում հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց, ովքեր խոսում են էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով, Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչը պատասխանել է, որ պետական խնամքի գործակալության տեղական ստորաբաժանումները փորձում են այդ խմբի ներկայացուցիչներին օգնելու համար աշխատանքի տեղավորել փոքրամասնությունների լեզվին տիրապետող տեղի բնակիչներին, որպեսզի օգնեն այս խմբի ներկայացուցիչներին նախարարություն դիմելու և խնդրանքը ձևակերպելու հարցում, ինչպես նաև այլ խորհրդատվություններ անցկացնեն:⁸¹

Այս հայտարարությունից երևում է, որ պետությունը չունի միասնական, համակարգված քաղաքականություն էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար հասկանալի լեզվով տեղեկատվության հասանելիությունն ապահովելու համար, և ցանկացած տեսակի միջոցառման իրականացումը կապված է առանձին տարածքային մարմնի բարի կամքի կամ աշխատողի լեզվական կարողությունների հետ:

⁸⁰ Սոցիալական արդարության կենտրոն, հայտարարություն. «EMC-ն դատի է տվել Մառնեուլիի քաղաքապետարանին և սակրեբուլոյին՝ աղբբեջաներեն թարգմանչական ռեսուրսների բացակայության համար», 2019 թ, <https://bit.ly/3TTo5HJ>:

⁸¹ Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցչի հետ:

Բացի այդ, չնայած նախարարության

վերը նշված ջանքերին, էթնիկ փոքրամասնություններ կայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձինք ապրում են արմատապես այլ իրականությունում: Տեղեկատվության հասանելիության պարտավորության անտեսման պայմաններում վարչական մարմինների հետ շփվելիս և/կամ սոցիալական աշխատողների հետ շփվելիս լեզվական արգելքը հաղթահարելու բեռը ամբողջությամբ ընկնում է էթնիկ փոքրամասնություններ ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց վրա:

Ե՛վ համայնքի անդամները, և՛ սոցիալական աշխատողները նշում են, որ նրանց միջև շփումը հիմնականում տեղի է ունենում ռուսերեն լեզվով:

Այս լեզուն չիմանալու դեպքում հաշմանդամները ստիպված են լինում պետության հետ ընտանիքի անդամների, հարազատների և/կամ հարևանների օգնությամբ շփվել:

Օրինակ, սոցիալական աշխատողների կարծիքով, լեզվի իմացության խնդիրը մեծ խոչընդոտ է ստեղծում ազգային փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց հետ աշխատելիս:⁸²

«Իհարկե, կա լեզվական խոչընդոտ, բայց երիտասարդներն ավելի լավ են հասկանում վրացերեն: Եթե չեն հասկանում, ինչ-որ մեկին տանում են իրենց հետ, կամ հարևանին, երբ մենք ենք գնում, և նրանց միջոցով է տեղի ունենում շփումը»:

Թեթրիձղարոյի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցաշխատող

«Հիմնականում պետք է ռուսերեն խոսենք: Հազվադեպ են լինում, որ վրացերենին տիրապետեն: Երբեմն բարեկամի կամ ծանոթի օգնությամբ թարգմանում են ռուսերեն-ադրբեջաներեն»:

Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցաշխատող

Նույնիսկ ոչ ֆորմալ թարգմանիչի առկայության կամ բացակայության դեպքում (վրացերենով կամ ռուսերենով հաղորդակցվելու դեպքում) սոցիալական աշխատողների համար դժվար է խորությամբ աշխատել շահառուների հետ և տրամադրել համապարփակ տեղեկատվություն առկա ծրագրերի վերաբերյալ:

«Որքա՞ն սպառիչ կարող է սոցիալական աշխատողը ռուսերեն խոսել [շահառուի] օրենսդրության մասին: Ես դա չեմ հասկանում»:

Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցաշխատող

⁸² Ֆոկուս խմբի հանդիպում Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցաշխատողների հետ:

3.1.3. Իրազեկվածության պակաս և համայնքի մասնակցության բացակայություն

Լեզվական խոչընդոտի և պետության պասիվ դերի ֆոնին ազգային փոքրամասնության հաշմանդամություն ունեցող անձինք իրենց կառավարության կողմից լքված են զգում՝ տեղեկատվական վակուումի մեջ: Բացի այս իրավիճակից, երկիրը դեռևս չի մշակել տեղեկատվության հասանելիության ազգային չափանիշ:

«Լեզվական խոչընդոտի պատճառով մենք շատ բաներից հեռու ենք մնում: Մենք իրարից ինչ-որ բան ենք իմանում, [հետո] մարդ եմ փնտրում, ով կհաստատի, ով կիմանա վրացերեն ու կասի՝ այո, թե ոչ»:

Բոլնիսի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈՒԱ

«Համայնքի անդամների հիմնական խնդիրը տեղեկատվության անբավարարությունն է և տեղեկատվական վակուումը: Շատ դեպքերում մենք ոչինչ չգիտենք տեղի ունեցողի մասին: Վերևում ընդունված օրենքները մեզ չեն հասնում ու ճանապարհին անհետանում են»:

Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈՒԱ

Սա հաստատում է նաև Հանրային պաշտպանի գրասենյակի ներկայացուցիչը, ով նշում է, որ ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար տեղեկատվության հասանելիությունն առաջնային խնդիր է:

«Ընդհանուր առմամբ մենք գիտենք հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար տեղեկատվության հասանելիության հետ կապված մարտահրավերները, և կարող ենք պատկերացնել խնդիրները, երբ կա լրացուցիչ լեզվական խոչընդոտ»:

Վրաստանի հանրային պաշտպանի գրասենյակի ներկայացուցիչ

Այս պայմաններում էթնիկ փոքրամասնությունները ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց և նրանց ընտանիքի անդամներին հասանելի չեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների, այդ իրավունքների պաշտպանության և բողոքարկման միջոցների մասին տեղեկատվությունը:⁸³ Տեղեկատվական վակուումի զգացումը հատկապես սուր է այն հաշմանդամություն ունեցող անձանց մոտ, ովքեր ապրում են ոչ թե քաղաքներում, այլ մունիցիպալիտետի կենտրոններից հեռու գյուղերում:⁸⁴

⁸³ Հարցազրույց Վրաստանի հանրային պաշտպանի գրասենյակի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների դեպարտամենտի ներկայացուցչի հետ, Ֆոկուս խմբերի հանդիպումներ Դմանիսի, Բոլնիսի և Մառնեուլիի համայնքներում բնակվող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների անդամների հետ:

⁸⁴ Ֆոկուս խմբի հանդիպում Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցալիստոսիների հետ:

Բացի այդ, ֆոկլուս խմբին մասնակցող ՀՌԻՍ-երի նույնիսկ այն փոքր մասը, ովքեր տեղեկացված էին պետական մարմիններին դիմելու, հարցումներ ներկայացնելու և/կամ դիմելու ընթացակարգերի մասին, չեն վստահում ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներին և չունեն շահավետ փոփոխությունների հույս:

«Եթե ունենամ հնարավորություն՝ այո [կդիմեի], բայց ո՞վ կընդունի»:

Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՌԻՍ

Հարկ է նշել, որ 2019 թվականին Սոցիալական հետազոտությունների և վերլուծության ինստիտուտի կատարած հետազոտությունը նույնպես խոսում է վստահության ցածր մակարդակի մասին, ինչը վկայում է այն մասին, որ էթնիկ աղբյուրների համայնքի միայն 30,9%-ն է կարծում, որ Վրաստանի կենտրոնական իշխանությունը հետաքրքրված է իր էթնիկ խմբի խնդիրներով և կարիքներով, մինչդեռ 58,5%-ը կարծում է, որ Վրաստանի կենտրոնական իշխանությունն իր էթնիկ խմբի անդամներին վերաբերվում է որպես երկրի լիարժեք քաղաքացիների:⁸⁵

Չնայած Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության համակարգող դերին սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործում,⁸⁶ որը, ի թիվս այլ բաների, պետք է ներառի կենտրոնական մակարդակում հասանելի սոցիալական ծրագրերի վերաբերյալ բնակչության տեղեկացվածության բարձրացման ապահովումը, էթնիկ փոքրամասնություններ կայացնող անձանց իրազեկման ուղղությամբ գործակալությունը գործնականում երկրորդական դեր է կատարում: Մասնավորապես, նախարարության տրամադրած տեղեկատվության համաձայն, վերոնշյալ խմբին տեղեկատվության տրամադրման առաջատար գերատեսչությունն է Հաշտեցման և քաղաքացիական իրավահավասարության հարցերով Վրաստանի պետնախարարի գրասենյակը, իսկ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչները, տեղեկատվական արշավի փոխարեն մասնակցում են պետնախարարի աշխատակազմի կազմակերպած հանդիպումներին:⁸⁷ Քաղաքականությունը, որը միայն համակարգող մանդատ ունեցող և արդյունավետ աշխատանքի համար բյուջետային ռեսուրսներ չունեցող գերատեսչությանն է համարում առաջատար վերոնշյալ հարցերի համար, ցույց է տալիս, որ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող անձինք, ի տարբերություն մնացած հասարակության, չեն համարվում

⁸⁵ Սոցիալական հետազոտությունների և վերլուծության ինստիտուտ, Քաղաքական կյանքում էթնիկ փոքրամասնությունների մասնակցության հետազոտություն, 2019, էջ. 48-49

⁸⁶ Տե՛ս Վրաստանի «Սոցիալական աջակցության մասին» օրենքը, Հ. 16.

⁸⁷ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022: Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչի հետ:

թեմատիկ գերատեսչության՝ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության, տեղեկատվական քաղաքականության առաջնային թիրախային խումբ: Ըստ այդմ, համակարգը անարդար և անհիմն կերպով օտարացնում է ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչներին նախարարության ընդհանուր բնակչության հետ հաղորդակցվելուց:

Հարկ է նշել, որ այն հարցին, թե նախարարությունը ինչ միջոցներ է կիրառում Քվեմո Քարթլիում բնակվող բնակչությանը և հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքի իրավունքների, ինչպես նաև նրանց համար նախատեսված արտոնությունների մասին տեղեկացնելու համար, նախարարությունը մեզ տեղեկատվություն է տրամադրել *միայն երեք դեպքի մասին*.

- 2018 թվականի հունիս-օգոստոս ամիսներին իրականացված քարոզարշավը կազմակերպվել է Պետնախարարի աշխատակազմի կողմից և ուղղված է եղել պետական սոցիալական ծրագրերի (սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ենթածրագրեր) ծանոթությանը և դրանց հասանելիության բարձրացմանը:⁸⁸ Այս քարոզարշավի շրջանակներում հանդիպումներ են տեղի ունեցել Վրաստանի տարբեր շրջաններում, այդ թվում՝ Քվեմո Քարթլիում (Մաոնեուլիի, Գարդաբանիի, Ծալկայի, Դմանիսիի և Բոլնիսիի մունիցիպալիտետներում) տեղի բնակիչների, ուսուցիչների, գյուղի բժիշկների և բժշկական ոլորտի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ: Նախարարության տրամադրած տեղեկատվության համաձայն՝ հանդիպման շրջանակներում մասնակիցներին բաժանվել են գրքույկներ՝ կենսապահովման նպաստի նշանակման, տրամադրման և վարման վերաբերյալ, ինչպես նաև երեխայի խնամքի ծառայությունների և ձևերի մասին:
- 2021 թվականի մայիսին Զբաղվածության խթանման պետական գործակալության աջակցվող զբաղվածության համակարգողը մասնակցել է «Մալամի» հարթակի կողմից կազմակերպված ՀՈՒԱ դաշինքի անդամների հետ հանդիպմանը: Գործակալության ներկայացուցիչը հանդիպման մասնակիցներին ներկայացրել է զբաղվածության խթանման ուղղությամբ պետության կողմից մշակված ծրագրերը:

Ցավոք, նախարարության տրամադրած տեղեկատվությունը չի ներառում մասնակիցների թվի (ներառյալ ՀՈՒԱ թվի) և էթնիկ կազմի վերաբերյալ տվյալներ, հետևաբար դժվար է գնահատել գործունեության թիրախավորումը և ազդեցությունը էթնիկ փոքրամասնությունների վրա:

⁸⁸ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022.

- *2022 թվականի հունիսին*, Հաշտեցման և քաղաքացիական իրավահավասարության հարցերով պետական նախարարի աշխատակազմի կողմից կազմակերպված տեղեկատվական արշավի շրջանակներում նախարարության և Ջբաղվածության խթանման պետական գործակալության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ էթնիկ փոքրամասնություններին սոցիալական ծրագրերի մասին տեղեկացնելու նպատակով հանդիպումներ են տեղի ունեցել Գարդաբանի, Մառնեուլի, Բոլնիսի և Դմանիսի մունիցիպալիտետներում: Հանդիպմանը բաժանվել են ադրբեջաներենով տպագրված թեմատիկ բրոշյուրներ:

Բացի այդ, Վրաստանի օկուպացված տարածքներից հարկադիր վերաբնակների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչը նշում է, որ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին տեղեկատվության տրամադրման նման գործընթացը հետևողական քաղաքականության մաս չէ, և կառավարությունը այս խումբը ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեղեկատվություն տրամադրելու ծրագիր չունի:⁸⁹

Գերատեսչության շրջանակներում բնակչության իրազեկման քաղաքականության բացակայության հետ մեկտեղ հարկ է նշել, որ ինչպես նախարարության, այնպես էլ դրա համակարգում ընդգրկված համապատասխան գործակալությունների, այդ թվում՝ Սոցիալական ծառայության գործակալության և Պետական խնամքի և թրաֆիքինգի գոհերի, տուժածների աջակցության պետական գործակալության կայքերում տեղադրված տեղեկատվությունը հասանելի չէ էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով,⁹⁰ ինչը համայնքի անդամներին էլ ավելի մեծ տեղեկատվական վակուումի մեջ է թողնում:

Իրազեկման մարտահրավերներին զուգահեռ, լրջագույն խնդիր է ներկայացնում պետության կողմից որոշումների կայացման գործընթացում համայնքի ներգրավվածության հարցը: Կենտրոնական իշխանության մակարդակով 2021 թվականից գործում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ քաղաքականության ձևավորման և այս գործընթացին համայնքի անդամների մասնակցության երկու հարթակ:⁹¹

- *Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիայի իրականացման միջգերատեսչական համակարգող կոմիտե* - գոյություն ունի պետական կառավարման

⁸⁹ Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցչի հետ:

⁹⁰ Նշում. Այս կայքերը հասանելի են միայն վրացերեն և անգլերեն լեզուներով:

⁹¹ Տե՛ս. Վրաստանի կառավարության 2021 թվականի նոյեմբերի 29-ի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիայի միջգերատեսչական համակարգող կոմիտեի ստեղծման և կանոնադրության հաստատման մասին» N 551 որոշումը, Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջության և սոցիալական պաշտպանության նախարարի 2021 թվականի օգոստոսի 24-ի N 01-332/Օ հրամանը «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին Վրաստանի օրենքի կիրարկման համար միասնական համակարգող խորհրդի կանոնակարգի և կազմի հաստատման մասին»:

մակարդակում, որի նպատակն է Կոնվենցիայի և տեղական օրենսդրության կիրարկման միջգերատեսչական համակարգումը, թերությունների բացահայտումն ու վերացումը: Կոմիտեին կից գործում է խորհրդատվական խորհուրդը, որը կազմված է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով աշխատող կազմակերպություններից: ***Խորհրդի անդամներից ոչ մեկը ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող ՀՈՒԱ չէ:***

- Վրաստանի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին օրենքի կիրառման միջոցառումների միասնական համակարգող խորհուրդը, որը գործում է Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության շրջանակներում և նպատակ ունի գործարկել օրենքը և ապահովել հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքի, ինչպես նաև նրանց իրավունքների ուղղությամբ աշխատող կազմակերպությունների մասնակցությունը գործընթացին: Խորհրդի կազմում գործում է 4 հանձնաժողով, որոնց աշխատանքը վերաբերում է այնպիսի հարցերին, ինչպիսիք են հաշմանդամության կարգավիճակի որոշման կենսահոգեբանական սոցիալական մոդելի ներդրումը, ապահինստիտուցիոնալիզացիայի իրականացումը, հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար սոցիալական ծառայությունների զարգացումը, որակի մոնիտորինգի և գնահատման բարելավումը, հաշմանդամների տեսակետների ինտեգրումը մունիցիպալ մակարդակում: ***Բնչպես առաջին հարթակի դեպքում, հանձնաժողովների կազմում ընդգրկված չեն հաշմանդամություն ունեցող անձինք, որոնք ներկայացնում են ազգային փոքրամասնություններ:***

Ցավոք սրտի, ներգրավվածության առումով իշխանությունն այս խմբի ներկայացուցիչներին ընդհանրապես որպես քաղաքական դերակատարներ չի տեսնում: Կենտրոնական մակարդակի գերատեսչությունները, ի տարբերություն այլ ՀՈՒԱ ակտիվիստների և կազմակերպությունների, չունեն էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձինք, որոնց որոշակի պարբերականությամբ, իրենց հասանելի լեզվով և միջոցներով տեղեկատվություն կհաղորդեն ընթացիկ քաղաքականության փոփոխությունների, գերատեսչությունների նախաձեռնությունների, առանձին աշխատանքային խմբերի ու հարթակների աշխատանքի վերաբերյալ:

«Եթե պետությանը չդիմես ու խստորեն չպահանջես, ոչինչ չես ստանա: Պետությունն ինքը շահագրգռված չէ»:

Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈՒԱ

Ավելին, հարկ է նշել, որ ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչները ոչ միայն ներգրավված չեն միջգերատեսչական հարթակների աշխատանքում, այլ վերոնշյալ մեխանիզմներում նրանց իրավական կարգավիճակի, մարտահրավերների բացահայտման և դրանց հաղթահարման ուղիների հետ կապված մինչ այս պահը, հարց չի բարձրացվել և աշխատանքներ չեն

իրականացվում,⁹² ինչը ևս մեկ անգամ վկայում է պետության կողմից այս խմբի բացարձակ անտեսման մասին:

3.2. Կենտրոնական մակարդակում առկա մեխանիզմների հասանելիություն - հիմնական միտումներ

3.2.1. Հաշմանդամություն ունեցող անձի կարգավիճակի շնորհում – գործընթացում առկա մարտահրավերներ

Ինչպես վերը նշվեց, հաշմանդամի կարգավիճակը նշանակվում է ըստ բժշկական մոդելի, այսինքն՝ բժշկական ախտորոշումների: Ըստ օրենսդրական կարգավորումների՝ կարգավիճակի որոշման մասին եզրակացությունը կատարում է բուժհաստատությունը, որին ընտրության հիման վրա իրավունք է տրվում որոշել այդ կարգավիճակը 2 տարի ժամկետով:⁹³ Նման իրավասություն ունեցող ոչ ավելի, քան 70 հաստատություն է ընտրվում Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության՝ Բժշկական և դեղագործական գործունեությունը կարգավորող գործակալության կողմից:⁹⁴

ՀՈԻԱ կարգավիճակ տալու գործընթացը խիստ քննադատության է ենթարկվել տեղական համայնքների ներկայացուցիչների և նրանց ընտանիքի անդամների կողմից, ովքեր նշում են, որ գործող համակարգը անարդար է և հարմարեցված չէ մարդկանց կարիքներին: Նրանց համար անհասկանալի է, թե ինչ սկզբունքով է տրվում այս կամ այն կարգավիճակը և ինչով է պայմանավորված կարգավիճակի վերանայումը:⁹⁵

Բացի այդ, էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված շրջաններում հատկապես խնդրահարույց է առաջնային բուժօգնության օղակի աշխատանքը, որը, որպես կանոն, պետք է բացահայտի հավանական հաշմանդամություն ունեցող անձին և ուղղորդի նրան համապատասխան հաստատություն, որը լիազորված կլինի անձին կարգավիճակ տրամադրել: Սակայն, Հանրային պաշտպանի գրասենյակի ներկայացուցչի խոսքով, չնայած կարևոր գործառույթներին, առաջնային առողջապահության մասնագետները բավարար չեն օգնում տեղի բնակչությանը՝ հիմնականում իրազեկվածության և ուղեգրման ընթացակարգերի մասին տեղեկացվածության պակասի պատճառով:⁹⁶

⁹² Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցչի հետ:

⁹³ Վրաստանի աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարի 2003 թվականի հունվարի 13-ի «Հաշմանդամության կարգավիճակի որոշման կարգի վերաբերյալ հրահանգը հաստատելու մասին», Հավելված թիվ 1. Ընթացակարգի հրահանգ հաշմանդամության կարգը որոշելու համար Հ. 3¹:

⁹⁴ Նույն, Հ. 3²:

⁹⁵ Ֆոկուս խմբերի հանդիպումներ Դմանիսիի, Բոլնիսիի և Մաոնեուլիի մունիցիպալիտետներում բնակվող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների անդամների հետ:

⁹⁶ Հարցազրույց Վրաստանի հանրային պաշտպանի գրասենյակի ՀՈԻԱ իրավունքների դեպարտամենտի ներկայացուցչի հետ:

Մակայն, ինչպես նշում են հաշմանդամություն ունեցող անձինք, առողջապահական ոլորտի հետ նրանց համար դժվար է շփվել ոչ միայն վերը նշված պատճառով, այլև նրանց հանդեպ սոցիալական պիտակավորման և խտրական վերաբերմունքի պատճառով, որն էլ ավելի է սրվում պետության լեզվական քաղաքականությամբ:

«Մկսում են բողոքել, թե ինչու [լեզուն] չգիտեք, և մեզ հետ կոպիտ են խոսում»:

Դմանիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող հաշմանդամություն ունեցող երեխայի ծնող

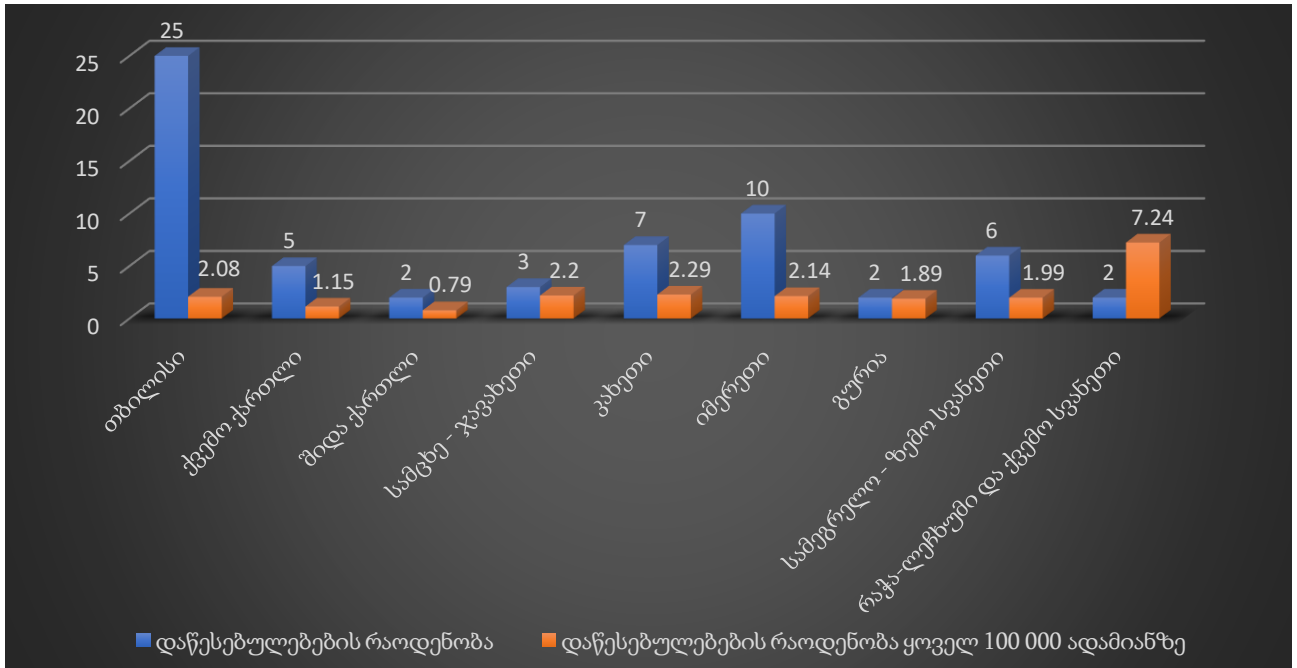
«Բժիշկը էթնիկ վրացու հետ այլ կերպ է խոսում, քան մեզ, ես կարծում եմ, որ սա կապված է ոչ թե սահմանափակ հնարավորությունների, այլ էթնիկ պատկանելության հետ»:

Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈՒՄ

Վերոնշյալ մարտահրավերների հետ մեկտեղ խնդիր է ստեղծում նաև կարգավիճակի որոշման համար պատասխանատու հաստատությունների աշխարհագրական հասանելիությունը: Առկա տվյալներից պարզ է դառնում, որ 100 000 բնակչի հաշվով հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարգավիճակը որոշելու նպատակով բժշկասոցիալական փորձաքննություն անցկացնող բուժհաստատությունների քանակով Քվեմո Քարթլիի շրջանը Վրաստանի մյուս շրջանների համեմատ գտնվում է վերջինից երկրորդ տեղում: *Բացի այդ, այս հաստատությունները գործում են Քվեմո Քարթլիի չորս մունիցիպալիտետներում՝ Ռուսթավիի, Գարդաբանիի, Մառնեուլիի և Բոլնիսիի մունիցիպալիտետներում, մինչդեռ Ծալկայի, Դմանիսիի և Թեթրիձղարոյի մունիցիպալիտետներում նման հաստատություններ գոյություն չունեն:*⁹⁷ Այս դեպքում հաշմանդամություն ունեցող անձի կարգավիճակ ստանալու համար բնակչությունը ստիպված է գնալ այլ մունիցիպալիտետներ:

Գրաֆիկ №2. Հաշմանդամություն ունեցող անձի կարգավիճակը որոշելու նպատակով բժշկասոցիալական փորձաքննություն անցկացնող բժշկական հաստատությունների թիվը՝ ըստ շրջանների

⁹⁷ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022:

«მრავალსახლიანი კვანძის სისტემა, რომელიც მარტივად აკმაყოფილებს მოსახლეობის საჭიროებებს, აქვს უდიდესი პოტენციალი, ამიტომ, მსხვილ ნაბიჯად უნდა გადადგმული იქნას, რათა მოხერხებულ იქნას მისი განხორციელება»:

როსტომიშვილი მინიჭიყაიალიძის თქმით ავტორთა თქმით

«კვანძის სისტემის შემართვის ხელსაწყოები უნდა იყოს უფრო ხელისაყობი და ხელმძღვანელებს უნდა მიეცეს შესაბამისი მხარდაჭერა, რათა შეძლონ მისი განხორციელება. ასევე, მნიშვნელოვანია მოსახლეობის განათლება და ინფორმირება, რათა მათ შეეძლოს მისი გამოყენება»:

შემდგომარაღების მინიჭიყაიალიძის თქმით ავტორთა თქმით

«შედეგად უნდა მივიღოთ კვანძის სისტემის უფრო მეტი განხორციელება, რათა მოხერხებულ იქნას მოსახლეობის საჭიროებების დაკმაყოფილება. ასევე, მნიშვნელოვანია მოსახლეობის განათლება და ინფორმირება, რათა მათ შეეძლოს მისი გამოყენება»:

შავლაშვილი მინიჭიყაიალიძის თქმით ავტორთა თქმით

სქვემოთქმული საკითხის დასაწყისში დასაწყისში აღნიშნული ნაშრომების მიზანმიმართულად დაგეგმილია, რათა მოხერხებულ იქნას მოსახლეობის საჭიროებების დაკმაყოფილება. ასევე, მნიშვნელოვანია მოსახლეობის განათლება და ინფორმირება, რათა მათ შეეძლოს მისი გამოყენება:

«Խնդիրը հասարակական տրանսպորտի հասանելիության բացակայությունն է: Անհնար է Գարդաբանիից հասնել Ռուսթավի, որտեղ հիմնականում տրվում է կարգավիճակ: Ձեռքերի վրա են շահառուները տանում ծնողներին: Եթե մեքենա չունեն, ստիպված են լինում խնդրել, վարձակալել, ինչը լրացուցիչ խոչընդոտներ է ստեղծում նրանց համար»:

Գարդաբանի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցաշխատող

Բյուրոկրատական խոչընդոտների և տրանսպորտի անհասանելիության պատճառով հաշմանդամություն ունեցող անձինք ստիպված են իրենց կարգավիճակի վերաբերյալ պահանջները պետական մարմիններին ներկայացնել ավելի ուշ կամ ընդհանրապես չներկայացնել: Օրինակ՝ Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձանցից մեկի խոսքով՝ ինքը դիմել է պետական խնամքի գործակալություն՝ կարգավիճակը փոխելու համար (զգալիորեն արտահայտվածի փոփոխություն՝ խիստ արտահայտված հաշմանդամի կարգավիճակի), սակայն նրան պատասխանել են, որ դրա համար պետք է գնալ Թբիլիսի և այնտեղ դիմել: Հաշվի առնելով բյուրոկրատական խոչընդոտները՝ նա դեռ չի կարողացել նման դիմում գրել:⁹⁸

Բացի այդ, Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցիալական աշխատողները նշում են, որ որոշ դեպքերում մունիցիպալիտետի և պետական խնամքի գործակալության համակարգմամբ մարդկանց տեղափոխում են այլ մունիցիպալիտետներ՝ կարգավիճակ ստանալու համար, թեև, ակնհայտորեն, դա ֆորմալ քաղաքականություն չէ և կախված է առանձին գերատեսչությունների կամ անհատների բարի կամքից:

3.2.2. Հասանելիություն սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի ծրագրերին

Կառավարությունն ամեն տարի հաստատում է սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագիրը և նախատեսում է կենտրոնական մակարդակում տարբեր խոցելի խմբերի (ներառյալ հաշմանդամություն ունեցող անձինք, տարեցներ, երեխաներ, երիտասարդներ) աջակցության միջոցառումներ: Ծրագիրը ներառում է այնպիսի ծառայություններ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ երեխայի վերականգնողական/աբիլիտացիոն, վաղ զարգացման խթանման, ցերեկային խնամքի կենտրոններում ծառայությունների մատուցման, օժանդակ միջոցների տրամադրման ենթածրագրերը:⁹⁹

⁹⁸ Ֆոկուս խմբի հանդիպում Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքի անդամների հետ:

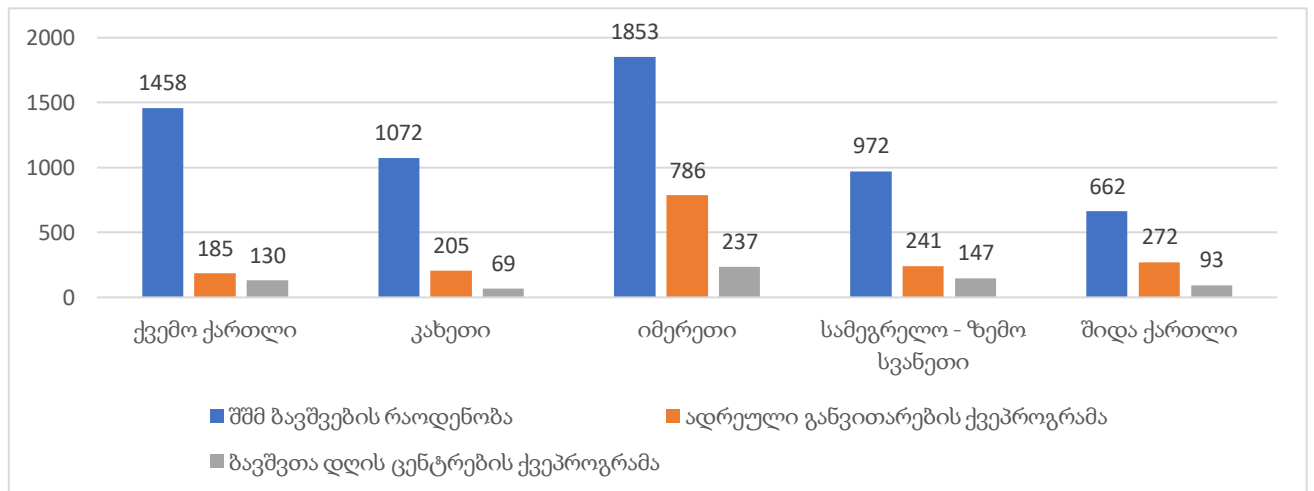
⁹⁹ Վրաստանի կառավարության 2021 թվականի դեկտեմբերի 31-ի «2022 թվականի սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» N 634 որոշումը:

Հաշվի առնելով էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքները և նրանց հանդիպող համակարգային խոչընդոտները՝ սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի ենթածրագրերի հասանելիությունը կապված է մի շարք խնդիրների հետ: Բացի այդ, ինչպես մյուս դեպքերում, սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագրից օգտվող հաշմանդամություն ունեցող շահառուների վիճակագրական տվյալները չեն մշակվում ըստ ազգային պատկանելության, ինչը բացառում է այս խմբի համար ծառայությունների հասանելիության ամբողջական գնահատման հնարավորությունը:

Հատկապես մեծ մարտահրավեր է հաշմանդամություն ունեցող երեխաների համար ծառայությունների հասանելիությունը: Քվեմո Քարթլիի շրջանում ծառայություններ մատուցողների կողմից հատկացված տեղերի և այս տարածքում ապրող երեխաների թվի *հարաբերակցությունը կտրուկ անհամաչափ է, իսկ առկա ցուցանիշները զգալիորեն ցածր են Վրաստանի մյուս շրջաններից:*

Ընդհանուր առմամբ, Վրաստանի շրջաններում հաշմանդամություն ունեցող երեխաների թիվը տատանվում է 67-ից (Ռաճա-Լեչխումի և Քվեմո Սվանեթի) մինչև 4 549 հաշմանդամություն ունեցող երեխա (Թբիլիսի): Վաղ զարգացման և ցերեկային խնամքի կենտրոնների ենթածրագրերով հատկացված գումարները համեմատելու համար ընտրվել են այն շրջանները, որտեղ ապրող հաշմանդամություն ունեցող երեխաների թիվը մոտ է Քվեմո Քարթլիի շրջանի տվյալներին (1 458 հաշմանդամություն ունեցող երեխա):¹⁰⁰

Գրաֆիկ №3. Տարբեր շրջաններում վաղ զարգացման և ցերեկային խնամքի կենտրոնի ենթածրագրերում ներգրավված երեխաների ընդհանուր թիվը

¹⁰⁰ Նշում. Տվյալները չեն ներառում Աջարիայի Ի/Հ-ն, քանի որ համապատասխան ծրագրերը բաշխված են ինչպես Աջարիայի Ի/Հ-ի կենտրոնական բյուջեում, այնպես էլ քաղաք Բաթումիի և Շուախևիի մունիցիպալիտետների բյուջեներում:

Բացի այդ, Քվեմո Քարթլիի 7 մունիցիպալիտետներից 4-ում (*Գարդաբանիի, Դմանիսիի, Թեթրիծղարոյի և Ծալկայի մունիցիպալիտետներում*) անհնար է օգտվել վաղ զարգացման և ցերեկային կենտրոնների ենթածրագրով նախատեսված ծառայություններից, ինչը էապես բացասաբար է անդրադառնում այս մունիցիպալիտետում ապրող երեխաների վիճակի վրա:

Այս խնդրին ուշադրություն են դարձնում նաև սոցիալական աշխատողները, ովքեր նշում են, որ ցերեկային կենտրոնը և երեխաների վաղ զարգացման ծառայությունները քաղաքացիների, այդ թվում՝ աղքեջանալեզու համայնքի հիմնական կարիքներն են և, հետևաբար, պահանջարկի հիմնական առարկան:¹⁰¹ Անհրաժեշտությունից ելնելով՝ մարդիկ ստիպված են երկար տարածություններով տեղափոխվել այլ մունիցիպալիտետներ, որպեսզի ընտանիքի անչափահաս անդամը ստանա նվազագույն ծառայություններ:

«Այս ծառայությունները ստանալու համար մեր շահառուները հիմնականում մեկնում են Մառնեուլի կամ Թբիլիսի, ինչը կապված է մեծ ֆինանսական հնարավորությունների հետ»:

Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցաշխատող¹⁰²

Ինչպես նշում են հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ընտանիքի անդամները, ամեն ամիս հարյուրավոր լարիներ են ծախսվում տրանսպորտի վրա, ինչը խիստ անդրադառնում է նրանց սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա:

«Մեզ ամսական առնվազն 500 լարի է պետք: Վառելիքի թանկացումից հետո ավելի շատ գումար անհրաժեշտ կլինի»:

Դմանիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող հաշմանդամություն ունեցող երեխայի ծնող

Այն դեպքում, երբ ծրագրերին մասնակցել այնուամենայնիվ հնարավոր է դառնում, կրկին խնդիր է առաջացնում լեզվական քաղաքականությունը: Այս դեպքում, որոշ ծնողներ ստիպված են լինում օգտվել ոչ թե պետական, այլ մասնավոր ծառայությունից:

«Մարտահրավեր է, երբ պահանջում են աղքեջանալեզու վաղ զարգացման ծրագիր՝ կապված հաղորդակցվելու խնդիրների հետ: Հաճախ է պատահում, որ Գարդաբանիից ստիպված են լինում տանել Մառնեուլի, կամ Ռուսթավի, որտեղ մասնավոր կլինիկա կա, որի մերժման դեպքում ֆինանսավորում է քաղաքապետարանը: Այսինքն՝ գրություն է տրվում, որ [շահառուն] պետական ծրագրով չի ֆինանսավորվում, [հետո] քաղաքապետարանն է ֆինանսավորում»:

Գարդաբանիի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցաշխատող

¹⁰¹ Ֆոկուս խմբի հանդիպում Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցիալական աշխատողների հետ:

¹⁰² Նշում. Նույն թեմայի վրա է ուշադրություն հրավիրել նաև Թեթրիծղարոյի մունիցիպալիտետում աշխատող սոցիալական աշխատողը:

«[Էթնիկ] ադրբեջանական համայնքը ցանկանում է վերականգնողական և այլ ծառայություններ իրենց լեզվով: Ռուսթավիում ունենք միայն մեկ այդպիսին և այն պետական վաուչերով չէ և մասնավոր հաստատություն է: Նրանք զանգվածաբար գալիս են, որպեսզի մերժման նամակ տանք, քանի որ ուզում են մասնավորի ծառայություններ ստանալ, որտեղ լեզվական խոչընդոտ չունեն: Պետական վաուչերով կարող է լինել առնվազն 1 [ադրբեջանալեզու ծառայություն]»:

Քվեմո Քարթլիի շրջանում աշխատող սոցաշխատող

Մյուս կողմից, հարկ է նշել, որ Քվեմո Քարթլիում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձինք նույնիսկ տեղեկություն չունեն սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի ծրագրով նախատեսված *սակավ ծառայությունների մասին*, ինչը մատնանշում է ոչ միայն հաշմանդամություն ունեցող անձանց համայնքը, այլև Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարությունը:¹⁰³ Ինչպես վերը նշվեց, պետությունը ակտիվ դեր չի խաղում համայնքի անդամներին իրազեկելու հարցում, և հաշմանդամները և նրանց ընտանիքի անդամները նման ծառայությունների մասին տեղեկատվություն ստանում են ոչ պաշտոնական աղբյուրներից, հիմնականում՝ իրենց բնակավայրերի բնակիչներից:¹⁰⁴

Սոցիալական աշխատողները հատուկ դեր ունեն բնակչությանը սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագրերի, ինչպես նաև այլ համապատասխան ծառայությունների մասին իրազեկելու և ներգրավելու գործում: Չնայած իրենց գործառույթի կարևորությանը, հաշմանդամություն ունեցող անձանց հետ ֆոկուս խմբերը հաստատեցին, որ նրանց գործունեությունը չափազանց սահմանափակ է: Հետազոտության մասնակիցներից ոչ ոք չգիտեր իրենց մունիցիպալիտետում աշխատող սոցիալական աշխատողի ինքնությունը, իսկ ոմանք հայտարարեցին, որ նման պաշտոնի գոյության մասին իմացել են ֆոկուս խմբի հանդիպման ժամանակ:¹⁰⁵

«Հիմա եմ լսում այդ պաշտոնի մասին: Մա նաև վառ օրինակ է այն բանի, որ մեզ քիչ տեղեկություններ են հասնում»:

Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՈԻԱ

Այնուամենայնիվ, սոցիալական աշխատողների գործունեությունը վերլուծելիս չպետք է անտեսվեն հանրային խնամքի համակարգում ստեղծված համակարգային մարտահրավերները,

¹⁰³ Հարցազրույց Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ներկայացուցչի հետ: Ֆոկուս խմբերի հանդիպումներ Բոլնիսիի և Մառնեուլիի մունիցիպալիտետներում ապրող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների անդամների հետ:

¹⁰⁴ Ֆոկուս խմբերի հանդիպումներ Դմանիսիի, Բոլնիսիի և Մառնեուլիի մունիցիպալիտետներում բնակվող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների անդամների հետ:

¹⁰⁵ Նույն:

որոնք թույլ չեն տալիս նրանց արդյունավետ կառավարել դեպքերը և խորապես աշխատել շահառուների հետ: Այդպիսի մարտահրավերների թվում են սոցիալական աշխատանքին հատկացվող սակավ մարդկային և ֆինանսական ռեսուրսները, սոցիալական աշխատողների գերծանրաբեռնվածությունն ու ծանր աշխատանքային պայմանները, տրանսպորտի հետ կապված մարտահրավերները, որոնք էլ ավելի խնդրահարույց են դառնում, երբ անհրաժեշտ է տեղափոխվել ոչ թե վարչական կենտրոններ, այլ մունիցիպալիտետների տարբեր գյուղեր: Արդյունքում սոցիալական աշխատանքը սահմանափակվում է միայն արտակարգ դեպքերով, իսկ մյուս դեպքերի մեծ մասն անտեսվում է:¹⁰⁶

Ի վերջո, ըստ Հանրային պաշտպանի գրասենյակի ներկայացուցչի, ծրագրերի և ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկացված չլինելու պատճառով բնակչությունը հիմնականում դիմում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ կենտրոնական իշխանության մակարդակով հասանելի ծառայություններում ընդգրկվելու համար: Սակայն ցածր տեղեկացվածության պատճառով մունիցիպալիտետները հաճախ հրաժարվում են քաղաքացիների դիմումները բավարարել՝ չվերահասցեավորելով նրանց համապատասխան գերատեսչություն և պատճառաբանելով, որ նման ծառայության մեջ ներգրավվելն իրենց իրավասությունների մեջ չի մտնում:¹⁰⁷ Այս առումով տեղի բնակչության համար ստեղծվել են մի շարք խնդիրներ: Օրինակ, ինչպես նշեց հաշմանդամություն ունեցող անձանցից մեկը, մունիցիպալիտետի օգնությամբ անվասայլակների տրամադրման ենթածրագրում ընդգրկվելու համար գրված դիմումը պետական խնամքի գործակալությունում պաշտոնապես գրանցված չի եղել, ինչի արդյունքում քաղաքացին ստիպված է եղել մեկնել Թբիլիսի, որի համար ծախսել է 200 լարի:

«Գրավ դրեցի իմ իրը, որ գնայի»:

Մառնեուլիի մունիցիպալիտետում բնակվող ՀՌԲԱ

3.2.3. Զբաղվածության խթանման միջոցառումների հասանելիություն

Չնայած մեծ ցանկությանը, համայնքում զբաղվածության հնարավորությունները քիչ են, և աշխատանքին աջակցող ծառայությունների հասանելիությունը չափազանց սահմանափակ է, ինչը, ի թիվս այլ բաների, երևում է Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության սակավ վիճակագրությունից: Այս ամենն ազդում է հաշմանդամների և նրանց ընտանիքի անդամների սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա:

¹⁰⁶ Հարցազրույց Վրաստանի հանրային պաշտպանի գրասենյակի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների դեպարտամենտի ներկայացուցչի հետ:

¹⁰⁷ Նույն:

«Ես կարող եմ օպերատոր աշխատել առցանց, քոլ ցենտրում, բայց ո՞վ է մեզ տալիս այս աշխատանքը»:

«Ինձ համար առաջնահերթ խնդիրը գործազրկությունն է: Իմ կարծիքով, գործազրկության որոշիչ գործոնը տեղեկատվական վակուումն է: Ես կարող եմ շատ բաներ անել: Ես կարող եմ 8-10 ժամ աշխատել»:

«Ինձ սոցիալական նպաստ են տալիս, բայց դա ինձ բավարար չէ: Եթե աշխատեի, լավ կլիներ»:

Բոլնիսիի մունիցիպալիտետում բնակվող հաշմանդամություն ունեցող անձինք

Հատկանշական է, որ Վրաստանի կառավարությունն ամեն տարի հաստատում է զբաղվածության խթանման պետական ծրագիրը, որն իրականացնում է Ջբաղվածության խթանման պետական գործակալությունը և որը միավորում է խոցելի խավերի տնտեսական ակտիվացման մեխանիզմները:¹⁰⁸ 2022 թվականի դրությամբ ծրագիրը ներառում է հետևյալ ենթածրագրերը.

- Ջբաղվածության խթանման ծառայությունների զարգացման ենթածրագիր,
- Աշխատանք փնտրողների մասնագիտական որակավորումների բարձրացման ենթածրագիր,
- Հասարակական աշխատանքներում զբաղվածության խթանման ենթածրագիր:

Ծրագրում ընդգրկված հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը տարիներ շարունակ ցածր է եղել և չի ներառում համայնքի անդամների զգալի մասը: Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը որոշակի ենթածրագրերի¹⁰⁹ վերաբերյալ ներառում է վիճակագրական տվյալներ հաշմանդամություն ունեցող շահառուների ընդհանուր թվի վերաբերյալ, իսկ առանձին ենթածրագրերի առնչությամբ այն ներառում է շահառուների թվի մասին տեղեկատվություն՝ ըստ շրջանների: Բացի այդ, ինչպես մյուս ոլորտները, այս ոլորտում նույնպես վիճակագրություն չի իրականացվում ազգային պատկանելության հիման վրա, ինչը թույլ չի տալիս ամբողջական գնահատել էթնիկ փոքրամասնությունների՝ ծրագրին և ենթածրագրերին հասանելիության արդյունավետությունը:

Նախարարության կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը միայն 2 ենթածրագրերի վերաբերյալ է ներառում վիճակագրական տվյալներ՝ ըստ շրջանների.

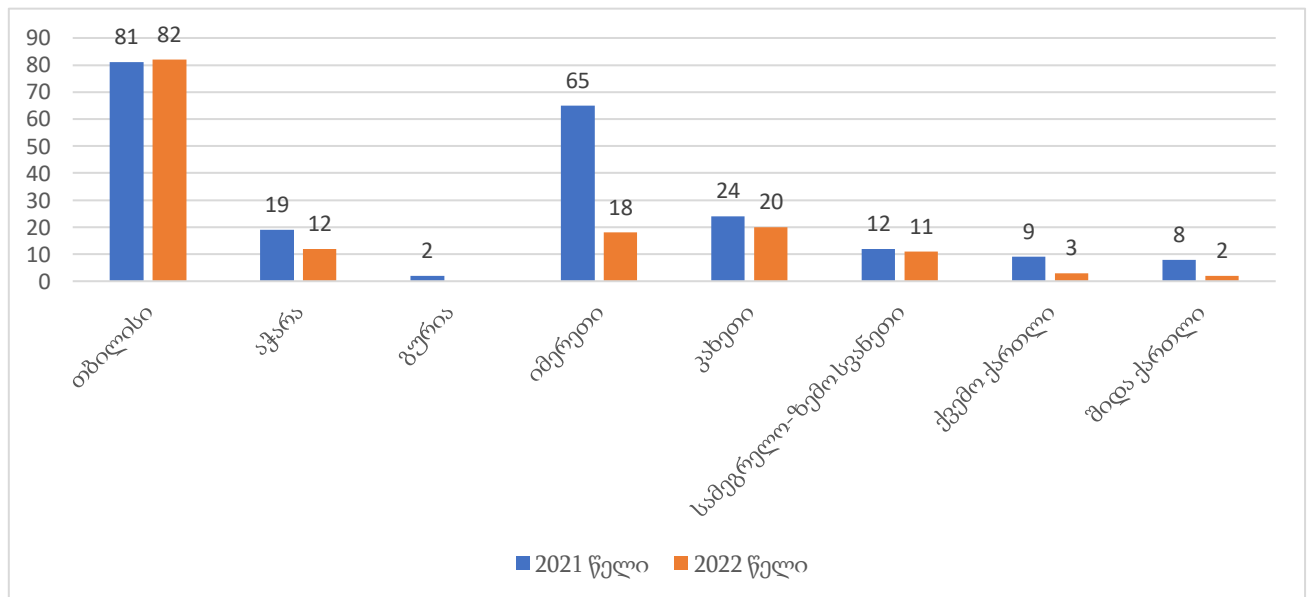
¹⁰⁸ Տե՛ս. Վրաստանի կառավարության 2022 թվականի փետրվարի 17-ի «2022 թվականի զբաղվածության խթանման պետական քաղաքականության հաստատման մասին» N 81 որոշումը:

¹⁰⁹ Օրինակ, հիմնական իրավասությունների զարգացում, աշխատանք փնտրողների մասնագիտական պատրաստում, մասնագիտական վերապատրաստում և որակավորումների բարձրացում: Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության պաշտոնական թղթակցություն N MOH 1 22 00173448; 2.08.2022:

- **Աշխատատեղերի աշխատավարձի սուբսիդավորման բաղադրիչ** - վիճակագրական տվյալների համաձայն, սուբսիդավորման բաղադրիչում ընդգրկված հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը տարիների ընթացքում կտրուկ ցածր է եղել: Օրինակ՝ 2021 թվականին այս մեխանիզմից օգտվել է հաշմանդամություն ունեցող 8 անձ (6-ը՝ *Թբիլիսիից*, 1-ը՝ *Շիրաքարթլիից* և 1-ը՝ *Կախեթիից*), իսկ 2022-ին՝ բաղադրիչում ընդգրկվելու համար հաշմանդամություն ունեցող միայն 1 անձի հետ է անցկացվել խորհրդակցություն: ***Առկա սակավ վիճակագրությունից էլ երևում է, որ այս բաղադրիչը չի կարող ընդգրկել Քվեմո քարթլին:***

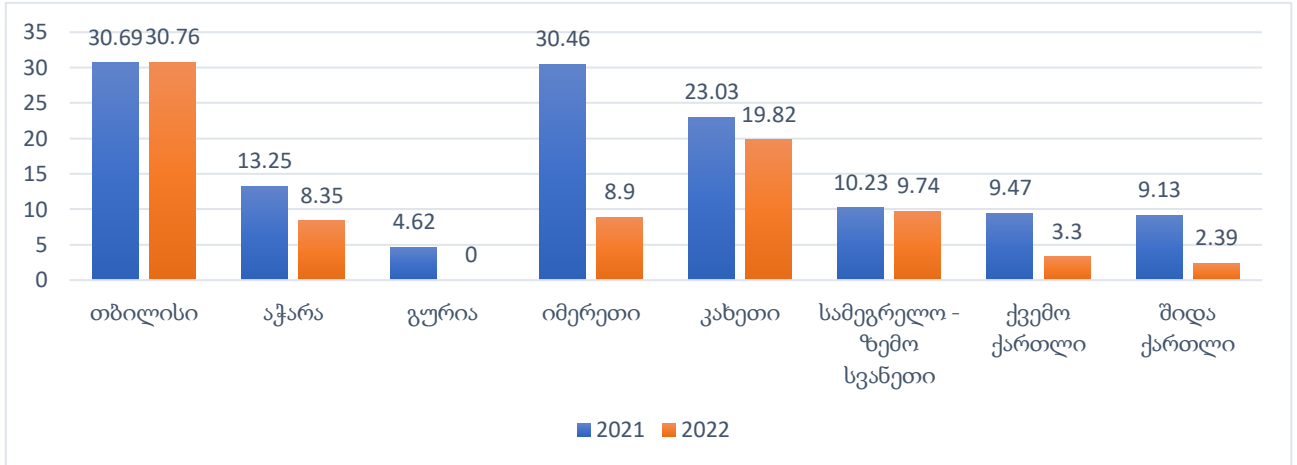
- **Աջակցող զբաղվածության խորհրդատուների (այսպես կոչված՝ քուչների) ծառայություններ** - այս բաղադրիչը հանդիսանում է խորհրդատուների կողմից այսպես կոչված միջանկյալ կապի գործառույթի կատարում՝ աշխատանք փնտրող հաշմանդամություն ունեցող անձնաց և հատուկ կարիքներ ունեցող անձանց և պոտենցիալ գործատուների միջև: *Վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ Քվեմո քարթլիում հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը, որոնք ներգրավված են զբաղվածության խորհրդատուի ծառայություններում, ինչպես նաև բաղադրիչում ընդգրկված հաշմանդամների համամասնությունը, ցածր է այլ շրջանների համեմատ:*

Գրաֆիկ №4. Զբաղվածության աջակցության խորհրդատուի (այսպես կոչված՝ քուչի) ծառայություններում ներգրավված հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը՝ ըստ շրջանների:¹¹⁰

¹¹⁰ Նշում. Վիճակագրությունը չի ներառում որոշ շրջաններ, այդ թվում՝ Ռաճա-Լեչխումին և Քվեմո Սվանեթին, Մցխեթա-Մթիանեթին, Սամցխե-Ջավախեթին:

Գրաֆիկ №5. Հաշմանդամություն ունեցող 10 000 չափահասի հաշվով զբաղվածության աջակցության խորհրդատուի (այսպես կոչված՝ քուչի) ծառայություններում ներգրավված անձանց թիվը:¹¹¹

Ինչպես մյուս ծառայությունների դեպքում, Քվեմո Քարթլիում ապրող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեղեկացվածությունը զբաղվածության խթանման ծրագրի կողմից մատուցվող ծառայությունների մասին շատ ցածր է: Ֆոկուս խմբի հանդիպումների ժամանակ հաշմանդամություն ունեցող անձանցից ոչ ոք տեղեկություն չուներ նման մեխանիզմների մասին:¹¹²

Եզրակացություն և հիմնական բացահայտումներ

Քվեմո Քարթլիի էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ կենտրոնական իշխանության մակարդակով ծառայություններին և մեխանիզմներին հասանելիության հարցը ուսումնասիրելիս բացահայտվել են մի շարք խոչընդոտներ և համակարգային խնդիրներ, որոնք, ի վերջո, հանգեցնում են այս համայնքի ներկայացուցիչների սոցիալական մեկուսացմանը և խաթարում նրանց հավասար մասնակցությունը հասարակական կյանքին:

Համապատասխան միջազգային չափանիշները ճանաչում են հաշմանդամություն ունեցող էթնիկ փոքրամասնությունների խոցելիությունը և կոչ են անում պետություններին միջոցներ ձեռնարկել՝ բացահայտելու նրանց կարիքները և լուծելու մարտահրավերները, ներառյալ վիճակագրության անցկացումը, համայնքի անդամների ներգրավվածությունն ու մասնակցությունը, ծառայությունների և տեղեկատվության հասանելիությունը:

¹¹¹ Նշում. Վիճակագրությունը չի ներառում որոշ շրջաններ, այդ թվում՝ Ռաճա-Լեչխումին և Քվեմո Սվանեթին, Մցխեթա-Մթիանեթին, Սամցխե-Ջավախեթին:

¹¹² Ֆոկուս խմբերի հանդիպումներ Բոլնիսիի և Մառնեուլիի մունիցիպալիտետներում ապրող հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների անդամների հետ:

Չնայած միջազգային չափանիշներին, Վրաստանում իրավիճակը կտրուկ տարբերվում է: Այս խմբի ներկայացուցիչները բացարձակապես անտեսված են, օտարացված ու անուշադրության են մատնված կենտրոնական իշխանության կողմից, որն էլ իր հերթին չունի նրանց բացահայտելու, խոչընդոտները հասկանալու և ներառական մոտեցումներով հաղթահարելու տեսլական:

Էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքներն ուսումնասիրելիս պարզ է դառնում, որ երկրում ապրող ՀՈՒԱ մնացած համայնքի առջև ծառայած մարտահրավերները նույնպես սուր և տեղին են նրանց համար: Այդ թվում է՝ նվաստացուցիչ բժշկական մոդելով ՀՈՒԱ կարգավիճակի շնորհումը, ծառայությունների սակավությունը և սոցիալական փաթեթի չափազանց փոքր ծավալը, որն անգամ նվազագույնը չի կարող բավարարել նրանց կարիքները:

Վերոնշյալ համակարգային մարտահրավերներին զուգահեռ հետազոտության գործընթացում ի հայտ են եկել խնդիրներ, որոնք լուծելու համար պետության կողմից ողջամիտ ժամկետներում պահանջվում է արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել.

- Կենտրոնական մակարդակում առկա ծառայություններից և մեխանիզմներից հաշմանդամություն ունեցող էթնիկ փոքրամասնությունների օգտվելու առաջատար մարտահրավերներից է պետության լեզվական քաղաքականությունը, որը էթնիկ փոքրամասնությունների համար նախ գնահատման և ՀՈՒԱ կարգավիճակ ստանալու փուլում, ապա բոլոր ուղղություններով, այդ թվում՝ նույնիսկ հիմնական ռեսուրսների ապահովման գործընթացում, իսպառ բացառում է մայրենի լեզվի օգտագործումը և դրանով իսկ արմատապես խորացնում նրանց սոցիալական խոցելիությունն ու մեկուսացումը: Պետական մարմինների հետ շփվելիս լեզվական խոչընդոտի հաղթահարման բեռն ամբողջությամբ ընկնում է հաշմանդամություն ունեցող անձի և/կամ նրա ընտանիքի անդամի վրա, ովքեր ընտանիքի այլ անդամների, բարեկամների, ծանոթների և/կամ հարևանների օգնությամբ ստիպված են լինում պետության հետ շփվել վրացերեն-ադրբեջաներենով կամ ռուսերեն-ադրբեջաներենով:
- Պետության լեզվական քաղաքականությունը էապես խոչընդոտում է էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող անձանց համար տարբեր ծառայությունների և տեղեկատվությունի անխափան հասանելիությանը ոչ միայն կենտրոնական, այլ նաև մունիցիպալ մակարդակով: Բյուջեներում թարգմանչական ռեսուրսների բացակայության պատճառով էթնիկ ադրբեջանցի քաղաքացիները ստիպված են լինում սեփական միջոցներով թարգմանել փաստաթղթեր (դիմումներ, բողոքներ, վարչական մարմինների պատասխաններ) և այդ կերպ հասկանալ բազային տեղեկատվությունը, ինչը հատկապես մեծ ֆինանսական բեռ է հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար: Ի վերջո, պետության ներկայիս քաղաքականությունը հակասում է թե՛ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիային, թե՛ ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Եվրոպայի խորհրդի շրջանակային կոնվենցիային՝ ծառայությունների և տեղեկատվության անարգել հասանելիություն ապահովելու առումով:

- Լեզվական քաղաքականությունը մարտահրավեր է նույնիսկ ծառայություններում ընդգրկվելուց հետո: Ինչպես պարզվել է հետազոտության արդյունքում, հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ծնողները պետական ծրագրի փոխարեն ստիպված են լինում օգտվել մասնավոր ծառայությունից (մունիցիպալիտետի ֆինանսավորմամբ), որտեղ նրանց կապասարկեն ադրբեջաներենով:
- Պետության լեզվական քաղաքականությունն էլ ավելի է խորացնում երկրում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձանց առջև ծառայած տեղեկատվության հասանելիության դժվարությունները: Տեղեկատվական վակուումի պայմաններում Քվեմո Քարթլիում ապրող հաշմանդամները տեղեկություն չունեն նույնիսկ երկրում առկա սակավ ծառայությունների մասին (ներառյալ սոցիալական վերականգնումը և երեխաների խնամքը, ինչպես նաև զբաղվածության խթանման ծառայությունները) և չեն կարողանում օգտվել դրանցից: Նրանք տեղեկություն չունեն նաև հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների և պաշտպանության մեխանիզմների մասին: Ֆոկուս խմբի մասնակիցների ճնշող մեծամասնությունը տեղեկացված չէր նաև իրենց համայնքում աշխատող սոցիալական աշխատողի, նրա ինքնության և գործառույթների մասին: Նման իրավիճակն անտեսում է միջազգային չափանիշները, մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի դրույթները, ներառյալ հաշմանդամություն ունեցող անձանց աշխատանքը և զբաղվածությունը (հոդված 27), անկախ կյանքն ու մասնակցությունը հասարակական կյանքին (հոդված 19), սոցիալական պաշտպանության և համապատասխան կենսամակարդակի իրավունքները սահմանող նորմերը (հոդված 28):
- Պետությունը չի կարող համարժեք արձագանքել տեղեկատվական վակուումին և համակարգված միջոցներ չի ձեռնարկում այն հաղթահարելու համար: Ավելին, Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության, ինչպես նաև դրա համակարգում ընդգրկված համապատասխան գործակալությունների, այդ թվում՝ Սոցիալական ծառայության գործակալության և Պետական խնամքի և թրաֆիքինգի զոհերի, տուժածների աջակցության գործակալության կայքերում տեղադրված տեղեկատվությունը հասանելի չէ էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով, ինչը էլ ավելի մեծ տեղեկատվական վակուում է ստեղծում համայնքի համար: Վերոնշյալը, առաջին հերթին, հակասում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով (հոդվածներ 9, 21) սահմանված տեղեկատվության հասանելիության իրավունքին:
- Պետական ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկատվական հանդիպումները սակավ են և ոչ համակարգված, և իրազեկման պարտավորություն ունեցող առաջատար գործակալությունը Հաշտեցման և քաղաքացիական իրավահավասարության հարցերով պետական նախարարի գրասենյակն է՝ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության փոխարեն: Ըստ այդմ, էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող

հաշմանդամություն ունեցող անձինք, ի տարբերություն մնացած հասարակության, չեն համարվում թեմատիկ գործակալության՝ Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության տեղեկատվական քաղաքականության առաջնային թիրախային խումբը, ինչի հետևանքով այս խումբը դուրս է մնում նախարարության կողմից ընդհանուր բնակչությանը ուղղված հաղորդակցությունից:

- Իրազեկման մարտահրավերներին զուգահեռ՝ կենտրոնական իշխանությունը գործնականում համայնքին չի ներգրավում որոշումների կայացման գործընթացում: Կառավարությունն ընդհանրապես չի տեսնում հաշմանդամություն ունեցող անձանց, որոնք ներկայացնում են ազգային փոքրամասնությունը, և ոչ միայն ակտիվորեն չի ներգրավում նրանց միջգերատեսչական տարբեր մեխանիզմների աշխատանքին, այլև չի բարձրաձայնում այս խմբի և հասարակության առջև ծառայած խոչընդոտների և դրանք հաղթահարելու ուղիների մասին: Ստեղծված իրավիճակը հակասում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի դրույթներին՝ կապված որոշումների կայացման գործընթացում հաշմանդամ համայնքի ակտիվ և արդյունավետ ներգրավման և մասնակցության հետ:
- Մի կողմից, քաղաքացիական իրավահավասարության և ինտեգրման պետական ռազմավարությունը և գործողությունների ծրագիրը, իսկ մյուս կողմից՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքները կարգավորող օրենսդրությունն ու քաղաքականության շրջանակը ազգային փոքրամասնությունների հաշմանդամություն ունեցող անձանց չեն տեսնում որպես առանձին խոցելիություն ունեցող խումբ և չեն արտացոլում նրանց սոցիալական օտարացման վերացումը և մարտահրավերները հաղթահարելու ուղիներ:
- Չնայած միջազգային մակարդակի առաջարկություններին, որոնք, ի թիվս այլ բաների, պաշտպանված են ՄԱԿ-ի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիայով և Եվրոպայի խորհրդի ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի չափանիշներով, պետությունը չի մշակում վիճակագրական տեղեկատվություն հաշմանդամություն ունեցող անձանց ազգային պատկանելության հիման վրա, ինչը այս խմբի ներկայացուցիչների հետ կապված անհնարին է դարձնում պետական քաղաքականության ազդեցությունը գնահատելու կարողությունը: Մասնավորապես՝
 - Պետությունը չունի հստակ տեղեկություն էթնիկ փոքրամասնություններ ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց և/կամ սոցիալական փաթեթ ստացող անձանց թվի վերաբերյալ,
 - Կենտրոնական մակարդակում հասանելի ծառայություններում (ներառյալ սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագիրը, զբաղվածության խթանման ծրագիրը) ազգային փոքրամասնությունները ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ընդգրկման ցուցանիշները անհայտ են կառավարությանը:

- Նույնիսկ ըստ էթնիկ պատկանելիության վիճակագրության բացակայության դեպքում, Քվեմո Քարթլիի տարածաշրջանում ստեղծված վատ իրավիճակը երևում է Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության տրամադրության տակ գտնվող սուղ տեղեկատվությունից: Այդ թվում՝
 - Վրաստանում Քվեմո Քարթլիի շրջանում ամենաքիչ թվով հաշմանդամություն ունեցող անձինք են հայտնաբերվել և ներառվել սոցիալական փաթեթի ծրագրում: Այս շրջանում հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը կազմում է ընդհանուր բնակչության 2,42%-ը: Շրջանի երեք մունիցիպալիտետներում հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեսակարար կշիռը նույնիսկ ցածր է տարածաշրջանի միջինից և կազմում է 2,07%՝ Թեթրիձղարոյի մունիցիպալիտետում, 2,28%՝ Գարդաբանիի մունիցիպալիտետում և 2,3%՝ Ծալկայի մունիցիպալիտետում:
 - Բացի այդ, Քվեմո Քարթլիի շրջանը 100 000 բնակչի հաշվով ՀՌԻԱ կարգավիճակը որոշելու նպատակով բժշկասոցիալական հետազոտություններ իրականացնող բժշկական հաստատությունների թվով Վրաստանի շրջանների շարքում վերջինից երկրորդ տեղում է: Ծալկայի, Դմանիսիի և Թեթրիձղարոյի մունիցիպալիտետներում նման հաստատություններ ընդհանրապես չեն գործում, ինչի պատճառով բնակչությունը կարգավիճակ ստանալու համար ստիպված է գնալ այլ մունիցիպալիտետներ, որը կապված է ֆինանսական և ժամանակային մեծ ռեսուրսների հետ:
 - Ցերեկային կենտրոնի և վաղ զարգացման ենթածրագրերի շրջանակներում Քվեմո Քարթլիում ծառայություններ մատուցողների կողմից հատկացված տեղերի և այս տարածքում ապրող հաշմանդամ երեխաների թվաքանակի հարաբերակցությունը կտրուկ անհամաչափ է, իսկ առկա ցուցանիշները զգալիորեն ցածր են Վրաստանի մյուս շրջանների ցուցանիշից: Ենթածրագրերի շրջանակներում հատկացված տեղերը զիջում են այն շրջանների ցուցանիշներին, որտեղ շատ ավելի քիչ թվով հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ են ապրում: Բացի այդ, Գարդաբանիի, Դմանիսիի, Թեթրիձղարոյի և Ծալկայի մունիցիպալիտետներում ենթածրագրերը ընդհանրապես չեն գործում: Այս պատճառով հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ընտանիքի անդամներն իրենք են կրում տրանսպորտով տեղափոխման ողջ բեռը, որը կապված է մեծ գումարի և ժամանակի հետ:
 - Վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ Քվեմո Քարթլիում զբաղվածության աջակցության խորհրդատուների (այսպես կոչված՝ քուլչների) ծառայություններում ներգրավված հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը և դրա հարաբերակցությունը տարածաշրջանում ապրող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ընդհանուր թվի հետ ցածր է, և Վրաստանի շատ շրջաններից (Աջարիա Ի/Հ, Կախեթի, Իմերեթի, Թբիլիսիի մունիցիպալիտետ, Սամեգրելո - Ջեմո Սվանեթի) հետ է մնում:

Ռեկոմենդացիաներ

Հաշվի առնելով Քվեմո Քարթլիում ապրող էթնիկ ադրբեջանցի հաշմանդամություն ունեցող անձանց առջև ծառայած բազմաթիվ խոչընդոտները՝ կարևոր է, որ Վրաստանի կենտրոնական կառավարությունը ողջամիտ ժամկետներում ձեռնարկի համապատասխան քայլեր:

- Օրենսդրության և քաղաքականության փաստաթղթերում ազգային փոքրամասնությունը ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ճանաչել որպես պետության ամենախոցելի և անտեսված խմբերից մեկը, բացահայտել նրանց կարիքները և ստացված տեղեկատվության հիման վրա մշակել նրանց առջև ծառայած խոչընդոտների վերացման կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագիր:
- Մշակել հետևողական տեղեկատվական քաղաքականություն, որը հաշվի է առնում էթնիկ փոքրամասնության ներկայացուցիչների, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց համակարգված և ամբողջական իրազեկման պարտավորությունը: Այս քաղաքականությունը պետք է ներառի պետության պարտավորությունը՝ մայրենի լեզվով տեղեկացնել այս խմբին՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների, առկա ծառայությունների և նախաձեռնությունների, պետական քաղաքականության փոփոխությունների, իրավունքների խախտման դեպքում բողոքարկման մեխանիզմների մասին:
- Մշակել հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար տեղեկատվության հասանելիության միասնական չափանիշ, որը հաշվի կառնի բոլոր տեսակի կարիքներ և լեզվական պատկանելություն ունեցող հաշմանդամների համար տեղեկատվության անարգել հասանելիության հարցը:
- Մինչև տեղեկատվության հասանելիության միասնական չափանիշի մշակումը, ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ապահովել անվճար, պրոֆեսիոնալ թարգմանչական ծառայությամբ՝ պետական գերատեսչությունների, բժշկական հաստատությունների (հատկապես այն հաստատությունների, որոնք պատասխանատու են կարգավիճակ տալու համար), ինչպես նաև սոցիալական աշխատողների հետ շփման գործընթացում: Արդյունավետ հաղորդակցության նպատակով, նաև, հնարավորինս խրախուսել էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների աշխատանքի տեղավորումը տվյալ գերատեսչություններում/հաստատություններում:
- Ապահովել, որպեսզի Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարության, ինչպես նաև դրա համակարգում ընդգրկված համապատասխան գործակալությունների, այդ թվում՝ Սոցիալական ծառայության գործակալության և Պետական խնամքի և թրաֆիքինգի գոհերի, տուժածների աջակցության գործակալության կայքերում էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով հասանելի լինի առնվազն քաղաքացիների համար կարևոր տեղեկատվությունը:

- Հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերաբերյալ սկսել էթնիկ պատկանելության վրա հիմնված վիճակագրական տվյալների մշակումը և ապահովել դրանց հասանելիությունը հանրության համար:
- Ապահովել էթնիկ փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ներառումը և արդյունավետ մասնակցությունը կենտրոնական մակարդակում գործող մեխանիզմներում, ինչը նախապայման կլինի հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ քաղաքականության փոփոխման գործընթացում այս խմբի կարիքներն ու հեռանկարները դիտարկելու համար:
- Նախքան հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարգավիճակ տրամադրելու սոցիալական մոդելին անցնելը, մունիցիպալիտետների հետ սերտ համակարգմամբ, ապահովել կարգավիճակ փնտրող կամ իրենց կարգավիճակը փոխել ցանկացող անձանց համար բժշկական հաստատությունների աշխարհագրական հասանելիությունը, 1. մունիցիպալիտետում պատասխանատու հաստատությունների գործարկման, 2. այլ մունիցիպալիտետ անվճար տեղափոխման կամ 3. մունիցիպալիտետի տարբեր տարածքներից մինչև մունիցիպալ կենտրոն (հաստատություն) անվճար տեղափոխման միջոցով:
- Ապահովել սոցիալական վերականգնման և երեխաների խնամքի պետական ծրագրով մատուցվող ծառայությունների և հատկապես ցերեկային կենտրոնների և վաղ զարգացման ենթածրագրերի գործունեությունը բոլոր մունիցիպալիտետներում՝ տեղի բնակչությանը հասանելի բոլոր լեզուներով: Մինչ դա ամբողջությամբ իրականացնելը, մունիցիպալիտետի հետ սերտ համակարգելով, ապահովել հաշմանդամություն ունեցող անձանց ծառայությունների աշխարհագրական հասանելիությունը, 1. այլ մունիցիպալիտետ անվճար տեղափոխման, կամ 2. մունիցիպալիտետի տարբեր տարածքներից դեպի մունիցիպալ կենտրոն (ծառայություն) անվճար տեղափոխման միջոցով:
- Ուժեղացնել զբաղվածության խթանման պետական ծրագրով նախատեսված մեխանիզմների իրականացումը և ազգային փոքրամասնություն ներկայացնող հաշմանդամություն ունեցող անձանց ակտիվ ընդգրկումը:
- Ապահովել հաշմանդամություն ունեցող անձանց և էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների իրավունքների, դրանց մարտահրավերների, արձագանքման և համայնքի հետ հաղորդակցության չափանիշների հետ կապված մասնագետների վերապատրաստման համապատասխան ծրագրերի ստեղծում և առողջապահության առաջնային օղակի, կարգավիճակի շնորհման համար պատասխանատու բժշկական հաստատությունների, սոցիալական աշխատողների, Վրաստանի օկուպացված տարածքներից տեղահանվածների, աշխատանքի, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության նախարարություն ներկայացուցիչների համակարգային և մշտական վերապատրաստում: